

מהזין הבנקאות הפרטית

מסורה 2011

ספטמבר 2025

ביקור בגלריות:

שונית פלקו זריצקי

עמ' 19

אלכס קרמר

עמ' 21

חג שמח? דכדוך בחגים -

תסמינים, גורמים ודרכים

מעשיות להתמודדות

צופית ססלר, עמ' 24

האם ישראל יכולה לממן

את התוכנית הנדרשת

להאצת הערכות בנושא

הבינה המלאכותית?

ד"ר איתי גלילי, עמ' 4

סקירת שווקים רבעון

שלישי 2025

מיכל יוזפסון, עמ' 6

מגן הדוד של

לואי ארמסטרונג

גיא פולת, עמ' 31

מהפכה טעונה

טל אבן, עמ' 26

Finansim

פיננסים ניהול הון פרטי

פתיחת חשבון וייעוץ השקעות יזום לחשבון השקעות בבנקים הבינלאומיים המובילים בתנאים מיוחדים

- ייעוץ השקעות יזום אובייקטיבי ובלתי תלוי.
- הטבות משמעותיות ברמת העמלות ביחס למקובל בבנקים הבינלאומיים.
- מגוון אפשרויות השקעה בקרנות נאמנות וקרנות גידור בינלאומיות.
- ייעוץ באמצעות יועצי השקעות בעלי ותק ומוניטין בתחום.
- אפשרות לפתיחת חשבון חדש למעוניינים ומתאימים בתנאים מיוחדים.
- מינימום לפתיחת חשבון - 500,000\$ במשרדי "פיננסים" ברמת אפעל.
- שירות בעברית לייעוץ פעולות בחשבון.

לפרטים: 077-77-83000

www.nihulhon.co.il/open-bank-account

תוכן העניינים

- האם ישראל יכולה לממן את התוכנית הנדרשת להאצת הערכות בנושא הבינה המלאכותית?
 ד"ר איתי גלילי, פיננסים ניהול הון פרטי 4
- סקירת שווקים רבעון שלישי 2025**
 מיכל יוזפסון, מנהלת מערך ייעוץ השקעות פיננסים ניהול הון פרטי 6
- Gold and Silver, coming back to old money?**
 Charles-Henry Monchau, Bank Syz 11
- נתחיל עם קצת בושה**
 דורון שמיע שדה, אלכסון 12
- מה אומרת הלווייתנית?**
 יורם מלצר, אלכסון 16
- ביקור בגלריה: שונית פלקו זריצקי** 19
- ביקור בגלריה: אלכס קרמר** 21
- השפעת הטכנולוגיה על היכולת הקוגניטיבית - חדשות טובות ממחקר עדכני**
 ד"ר דנה פאר, גרונטולוגית 23
- חג שמח? דכדוך בחגים - תסמינים, גורמים ודרכים מעשיות להתמודדות**
 צופית טסלר, מכון טמיר 24
- מהפכה טעונה**
 טל אבן, Even Better 26
- השפעת הטכנולוגיה על היכולת הקוגניטיבית**
מחקר מ-MIT מזהיר: שימוש מופרז בצ'אט-GPT עלול לפגוע
בקישוריות המוחית ובחשיבה ביקורתית
 ד"ר רועי צזנה, הידען 28
- מגן הדוד של לואי ארמסטרונג**
 גיא פולת, הספרנים 31
- אופנה של שימפנזים**
 ד"ר יונת אשר, מכון דוידסון 34
- בסקיאת מקרה מבחן**
 שלומית אורן, So Art 36

גלריית הבנקאות מציגה:

אלכס קרמר, עמ' 21

תמונת השער לקוחה מתוך יצירה של שונית פלקו זריצקי, עמ' 19

מגזין הבנקאות הפרטית

עורך ראשי: אייל גור אריה
 מנהל המכירות: אייל קמר

מנהלת פרסום: תמי שרגוביץ, טל: 07777-83055, 054-4739374

עריכה גרפית: אבי בלוך / דפוס: ג. פרווייקטים צפון

מנכ"ל: ד"ר איתי גלילי

מ"ל: קבוצת פיננסים גג בע"מ

טל: 07777-83044, פקס: 07777-83045

דוא"ל: www.bankautpratit.co.il service@finance-inst.co.il

כל הכתבות המקצועיות במגזין זה, נועדו לשם מסירת מידע בלבד, ובשום אופן אין לראות בהן חוות דעת, הצעה, המלצה או יעוץ/שיווק לרכישה ו/או החזקה ו/או מכירה של ניירות ערך ו/או הנכסים הפיננסיים המתוארים בהן. הסקירות מתבססות על מידע אשר פורסם לציבור, אשר הכותבים מו"ל המגזין מניחים כי הוא מהימן וזאת מבלי שביצעו בדיקות עצמאיות לכיור מהימנות, דיוק ושלמות המידע. המידע המופיע בכתבות המגזין, אינו מתיימרות להכיל את כל המידע הדרוש למשקיע פוטנציאלי ואינו מתיימרות להוות ניתוח מלא של כל העובדות והפרטים המופיעים בהן. המידע, הפרטים והניתוח המפורטים, לרבות הדעות המובאות, בסקירות ובכתבות, עשויים להשתנות ללא מתן הודעה נוספת. הכתבות הן על דעת הכותבים בלבד ומשקפת את הבנתם ליום כתיבתן. הכתבות והסקירות לא מהוות תחליף, בשום צורה שהיא, לייעוץ/שיווק ליתוע המתחשב בתנאיו וצרכיו המיוחדים של כל אדם. הכותבים מו"ל המגזין לא יהיו אחראים, בכל צורה שהיא, לכל נזק ו/או הפסד שייגרם כתוצאה משימוש בסקירות ו/או בכתבות המופיעות במגזין זה, ככל שייגרם כזה, וכן הם אינם יכולים לערוך ו/או להיות אחראים למהימנות, דיוק ושלמות המידע המפורט בכתבות ובסקירות. ובהר להלן כי הכותבים וכן המו"ל, עוסקים, במישרין או בעקיפין באמצעות חברות קשורות, בין היתר, במתן שירותי ניהול השקעות, ניהול קרנות נאמנות, ניהול קופות גמל, ניהול קרנות פנסיה, חיתום ובנקאות השקעות וכתוצאה מכך, עשוי להיות להם עניין בניירות ערך ו/או הנכסים הפיננסיים הנכללים בסקירות ובכתבות, ככל שמפורטים כאלה, מעת לעת, לפני פרסום הסקירות והכתבות, בזמן פרסומם ולאחר פרסומם. הכותבים והמו"ל אינם מתחייבים ואין בסקירות ובכתבות משום תחייבות להשגת תשואה כלשהי או רווח כלשהו כתוצאה מכל סוג של פעולה בהתאם לאמור בהן. הסקירות והכתבות הן רכושן הבלעדי של הכותבים והחברות בהן הם עובדים ואין להעביר לצד ג', להעתיק, לשכפל, לצטט, לפרסם בכל אופן, להדפיס, לצלם, להקליט או להעתיק את הכתבות, באופן מלא או חלקי, מבלי לקבל אישור מראש ובכתב.

מדור פינסי

ד"ר איתי גלילי, מנכ"ל פיננסים ניהול הון פרטי בע"מ

האם ישראל יכולה לממן את התוכנית הנדרשת להאצת ההערכות בנושא הבינה המלאכותית?

מתעצמת לאור העובדה שחלק מהגורמים האמונים על הובלת הנושא הציגו בפני הוועדה תמונה רודה ואופטימית, שאינה תואמת את המציאות. הניתוח המעמיק שביצעה הוועדה מראה כי המצב מחייב התמודדות דחופה ומשמעותית ולא התעלמות או הסתפקות בפעולות קוסמטיות. "המחיר של אי-פעולה יהיה כבד מאוד, הן במונחים של הזדמנויות כלכליות שיוחמצו, והן במונחים של עוצמה לאומית שתתכווץ"

לצערי אין זה מפתיע שאלו מסקנות הועדה, ראינו את אופן הטיפול הממשלתי בנושאים בסיסים שהביאו לאסון הכרמל, אסון מירון ובראש ובראשונה מחדל השביעי באוקטובר.

כדי להבין את חומרת המצב, חשוב לבחון את המתרחש בזירה הבינלאומית. העולם נמצא במרוץ מואץ להובלה טכנולוגית בבינה מלאכותית. ארצות הברית מובילה בשילוב של השקעה ציבורית גדולה והשקעה פרטית עצומה. ההערכות מדברות על השקעה בהיקפים של כ- 110 מיליארד דולר מהסגמנט הפרטי ועוד כ- 300 מיליארד דולר מהסגמנט הממשלתי, בשנת 2024 בלבד. עיקר ההשקעות הן בתחום התשתיות ומחשוב העל, אך גם בחינוך ובמחקר. חוק CHIPS והחוק למדע, הקצו למעלה מ- 280 מיליארד דולר לעידוד ייצור שבבים ותשתיות AI אמריקאיות, דבר שמעיד על העדיפות הלאומית הגבוהה שמייחסת ארצות הברית לנושא.

סין ממשיכה לחזק את ההשקעות בתחום, הערכות משנת 2024 מדברות על השקעה בהיקף של כ- 120 מיליארד דולר בתחום. מגבלות הייצוא האמריקאיות מונעות מדי פעם גישה סינית לשבבים מתקדמים, לכן סין משקיעה בפיתוח שבבים מקומיים ובהקמת פלטפורמות מחשוב ענן אזוריות. האיחוד האירופי ממקד מאמצים בהיקף של מיליארדי יורו, בהיקף של לפחות 200 מיליארד יורו. מה שמדהים במיוחד הוא ההתפתחות הדרמטית במדינות המפרץ הפרסי, סעודיה השיקה תכנית עם השקעה של יותר מ- 100 מיליארד דולר עד 2030 ואיחוד האמירויות השיקו קרנות בהיקף של כ- 100 מיליארד דולר למחקר AI ותשתיות, עם קמפוס הגדול מסוגו בעולם אחרי ארה"ב.

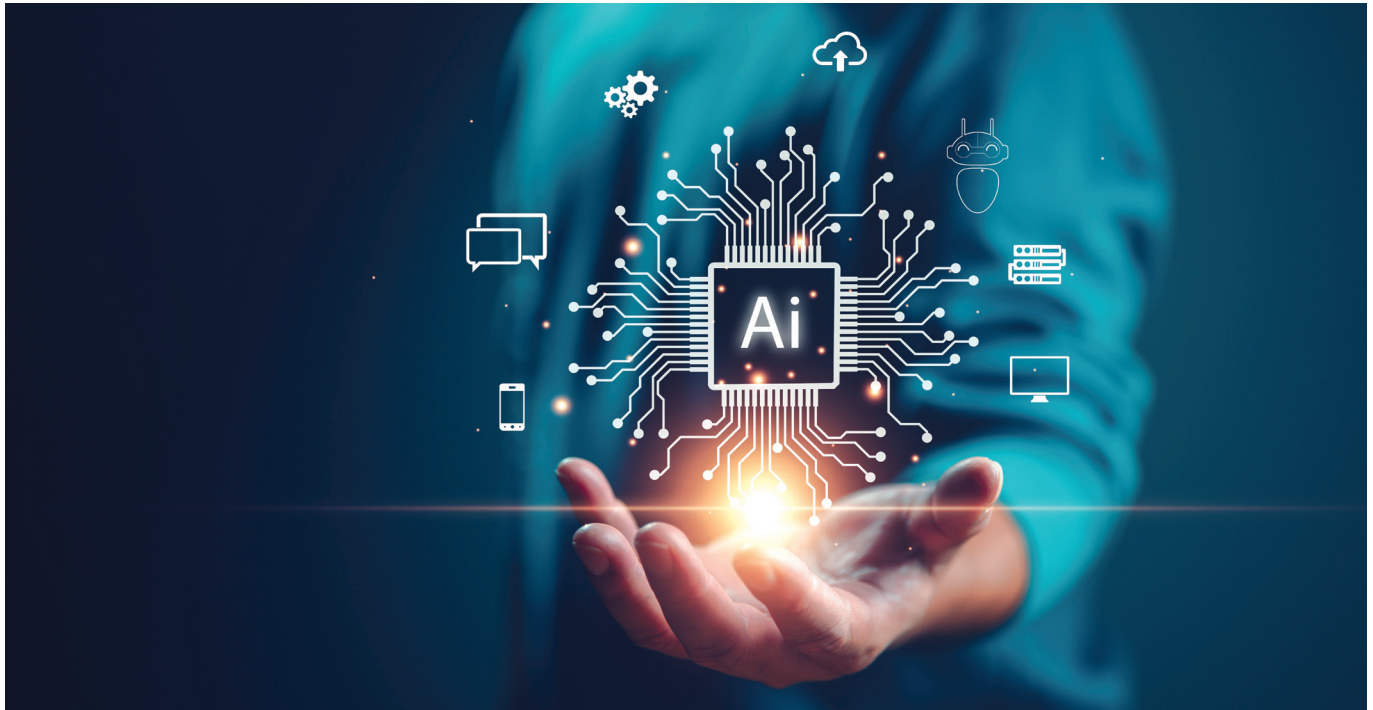
מדינות אלו מפעילות כיום מרכזי נתונים עצומים ומתכננות להקים מרכזים בהספק חשמל שהוא כמעט שלישי מכל צריכת החשמל של ישראל כיום.

בשנתיים האחרונות המהפכה הטכנולוגית בתחום הבינה המלאכותית יצאה מתחומי מוסדות המחקר לשימושים רבים בחיי היום יום של מרביתנו. לאור החשיבות העצומה של המהפכה הטכנולוגית בתחום זה, הוקמה הוועדה הלאומית להאצת תחום הבינה המלאכותית בראשות פרופ' יעקב נגל.

מסקנות הוועדה הוגשו בחודש אוגוסט 2025. הוועדה פעלה במשך חודשים ארוכים במתכונת מאומצת ויסודית עם הנדרות ברורות על פי המנדט שניתן לה, וזאת ביעד במטרה לייצר דו"ח והמלצות מעשיות ושימושיות, תוך למידה וקיום למעלה מארבעים מפגשי מליאה ופגישות מקצועיות מעמיקות, בהם נבחנו כל היבטי התחום מזוויות מקצועיות, אסטרטגיות, כלכליות וביטחוניות. חברי הוועדה שמעו עדויות מפורטות מנציגי הגופים הרלוונטיים: מנהלי חברות הענק הטכנולוגיות הפועלות בישראל, חוקרים מובילים מהאוניברסיטאות, יזמים מהמגזר הפרטי, בכירי משרדי הממשלה, ומומחים בינלאומיים.

להלן המסקנה המרכזית של הוועדה:

"הוועדה הגיעה למסקנה חד-משמעית וחמורה: מדינת ישראל לא נמצאת בנקודה המתאימה והרצויה להאצה בתחום הבינה המלאכותית. למעשה, למרות האקו סיסטם המוצלח של חברות ההזנק החזקות בתחום, מעמד המדינה ירד בשנים האחרונות, וללא פעולות מתאימות ומהירות, ישראל לא רק שלא תוכל לשפר את מעמדה המידרדר, אלא תחווה התדרדרות נוספת ומהירה שתסכן אף את מעמדה כסטרטאפ ניישן בתחומים אחרים. מסקנה זו נובעת מעדויות ברורות ומדאיגות שניתנו במהלך עבודת הוועדה, ומנתונים אובייקטיביים שהוצגו בפניה. הבעיה המרכזית נובעת מהעדר אסטרטגיה לאומית ברורה ומסונכרנת של כלל המאפשרים הלאומיים בתחום. בעוד שמדינות אחרות מתכללות את מאמצייהן תחת מטה לאומי אחיד, בישראל, הפעילות מפוצלת בין משרדים שונים ורבים מדי, ללא תיאום מספק. לכן מתווספת השקעה תקציבית נמוכה מאד ולא רלבנטית להיקף האתגר. דו"חות מבקר המדינה וההצגות השונות שהונחו בפני חברי הוועדה, הראו ירידה כמעט בכל מדד רלוונטי, כולל מדדי Tortoise, אוקספורד והחדשנות העולמית. הוועדה הגיעה למסקנה המדאיגה, שהממדים האלה אפילו מקלים את חומרת המצב האמיתית. הבעיה

• סיום שלב התשתיות ומימוש ההמלצות הראשוניות תוך 3 שנים - ותמיכה שוטפת בהמשך.

דו"ח הועדה רחב ומקיף ודן בפירוט בכל הנקודות המוזכרות לעיל, מאחר ואיני מומחה לתחום הטכנולוגיה או הבינה המלאכותית, אני מתמקד בסוגיית העלות. הועדה ממליצה על הקצאת 25 מיליארד ש"ח לתוכניות אותן היא מציעה, השאלה מה מקורות המימון? (וזאת לא רק לתחום זה אלא לכל הפרויקטים הדרושים להאצת הצמיחה בישראל בשנים הקרובות).

על פי תחזית מחלקת המחקר של בנק ישראל - החוב הציבורי צפוי לעמוד על 70% תוצר בשנת 2025, ועל 71% בשנת 2026 (בשנת 2022 יחס זה עמד על כ 60%). תחזית זו אינה לוקחת בחשבון עלויות אשר צפויות במקרה של הדרדרות לזמן לחימה ארוך בעזה והדרדרות לממשל צבאי שם.

כלומר הממשלה מגיעה לתקרת חוב ציבורי שתתקשה לממן ללא עלייה בסיכון, המשך הורדת דירוגי אשראי ועלייה בריבית. לשם כך תצטרך להעלות מיסים דבר אשר יכול לייצר האטה בצמיחה הכלכלית.

כרגע המצב הפוליטי אינו מאפשר הכנת תקציב חדש לשנת 2026 וסביר שלקראת הבחירות הקרובות התקציב יהיה תקציב המשכי לשנת 2025. הממשלה הבאה תידרש לשינוי סדר עדיפויות מהותי בתקציב המדינה, החלת רפורמות כלכליות משמעותיות אשר יובילו את המשק לצמיחה כלכלית מספקת לשם עמידה בכל האתגרים הרבים הניצבים בפנינו, שאחד מהם (ולא המרכזי שבהם) הוא אתגר הבינה המלאכותית.

מקור: <https://www.gov.il/he/pages/event-ai050825>

ואם נחזור לתחום פעילות הועדה להלן הדגשים המרכזיים מהדו"ח: המצב בישראל כיום:

- אין אסטרטגיה לאומית מתואמת בתחום ה-AI.
- פיצול בין גופים ממשלתיים, תקצוב נמוך מאוד, ירידה בדירוגים עולמיים.
- חוסר חמור בכוח אדם, מחקר, מחשוב-על ורגולציה מותאמת.
- איום אסטרטגי - והזדמנות לאומית:
- ישראל עלולה להידחק לשוליים - ולחוות אובדן מעמד כ-Startup Nation.
- מדינות כמו ארה"ב, סין, אירופה והמפרץ משקיעות מעל 100-400 מיליארד דולר. • נדרשת פעולה מיידית לשינוי כיוון.

המלצות מרכזיות:

- הקמה מיידית של מטה לאומי לבינה מלאכותית, כפיפות לרה"מ, עם סמכויות רגולטוריות וביצועיות.
- בניית מחשב-על לאומי בבעלות המדינה - 60,000 יחידות GPU תוך שנתיים-שלוש לשימוש המגזר הציבורי, כשמתוכנן לפחות 50% יוקצה לאקדמיה.
- השקעה בהון האנושי - תכניות מצוינות מהתיכון עד הדוקטורט, ומסלולים להשבת טאלנטים מחו"ל. • תכנית אנרגיה לאומית ייעודית ל-AI - כולל חיבור חוות שרתים בפריפריה.
- תקציב מוצע: 5 מיליארד ש"ח לשנה למשך חמש שנים (סה"כ 25 מיליארד) - כהשקעה לאומית בעתיד ישראל.

הקמה מהירה, ביצוע מיידית:

- החלטת ממשלה והתנגעת גרעין הקמה.
- התחלת ביצוע כבר באוקטובר 2025.

סקירת שווקים רבעון שלישי 2025

צעד זה מעלה חשש ואם יצלח, יגרום לפגיעה באמון המשקיעים, למשיכת כספים מארה"ב ולפגיעה ביציבות הכלכלה האמריקאית.

באירופה הוכרז על שינוי אסטרטגי משמעותי במדיניות הביטחונות על מנת להגיב לאיומים הפוליטיים ולחזק את האינטרסים המקומיים במטרה לתמוך ביציבות ובצמיחת הכלכלה האירופאית.

ההחלטה על הקצאת תקציב ענק של 1 טריליון דולר להשקעה בתשתיות, בהגנה ובחימוש לצד הורדות ריבית צפויים להגדיל את הצמיחה העתידית של גרמניה וגוש האירו והביאה לעליות בשוק המניות האירופאי. הכלכלה האירופאית ממשיכה לצמוח בקצב מתון של כ-1% בשנת 2025, עם צפי להתאוששות קלה בשנת 2026. שוק העבודה חזק יחסית והאינפלציה מתמתנת ומתכנסת לכיוון היעד של 2% בטווח הבינוני. הבנק המרכזי האירופאי נמצא לקראת סוף מחזור הורדת הריבית כשהריבית עומדת על 2% וצפויה להישאר סביב רמה זו. חתימה על הסכמי סחר עם ארה"ב בשיעור מכסים של 15%, שיעור נמוך משיעור המכסים ההתחלתי שנקב, מספק הקלה, אם כי, ההסכם שכולל מחויבות להשקעה בארה"ב, רכישת מוצרים אמריקאים, הסרת מכסים חלקית על מוצרים אמריקאים עלול לפגוע בתחרותיות האירופאית ובתלות בארה"ב בטווח הארוך.

בישראל הכלכלה מושפעת באופן ישיר מהיקף הלחימה. הכלכלה האטה בעקבות עצירת הפעילות בעת המלחמה עם איראן (מבצע "עם כלביא") והמשך הלחימה בעזה, אשר הביאו לצמיחה שלילית בשיעור של 3.5% במהלך הרבעון השני. תחזיות בנק ישראל והאוצר לשנת 2025 עומדות על צמיחה של כ-3%, אך לאור הצמיחה השלילית ברבעון השני, נראה כי ייאלצו לעדכן את התחזיות כלפי מטה לכיוון שיעור של כ-2%. הלחימה בעזה היא הפקטור המהותי שישפיע על הצמיחה. הרחבת הלחימה תביא לפגיעה בשוק העבודה ולהאטה במשק, לצד הגדלת הגירעון והחוב.

שיעור האינפלציה נותר מעל טווח היעד ועומד ב-12 חודשים האחרונים על 3.1%. הסיכון הביטחוני לצד אינפלציה גבוהה מהיעד מעכבת את נגיד בנק ישראל בתהליך הורדת הריבית שעומדת על 4.5% מתחילת השנה.

שוק המניות הישראלי הפגין עוצמה יוצאת דופן והניב ביצועי יתר חיוביים משמעותיים ביחס לשווקי המניות האחרים. השוק נתמך ע"י המשך המומנטום חיובי חזק כתוצאה מהשינוי המשמעותי ביחסי הכוחות במזה"ת (היחלשות החיזבאללה, נפילת משטר אסד, סיום מבצע "עם כלביא"). עם זאת, המשך לחימה וצעדי הממשלה לקידום ההפיכה המשטרית והקרע הפנימי המתעצם מהווים איום למגמת התאוששות כלכלית של המשק. אנו רואים בבחירות 2026 אירוע משמעותי שישפיע על עתיד ואופי מדינת ישראל ויהווה גורם בעל השלכות רחבות ארוכות טווח על מדינת ישראל, על הכלכלה

המומנטום החיובי בשווקי המניות והאג"ח נמשך אל תוך שנת 2025 והביא את השווקים לשיאים חדשים.

הביצועים בשווקים הושפעו במהלך השנה מגורמים פוליטיים וגיאופוליטיים, ממדיניות סחר חוץ, ממדיניות פיסקאלית ומדיניות ריבית שנגזרת מהם. גישתו הבלתי צפויה של ממשל טראמפ למדיניות החוץ והסחר, לצד מדיניות פנים אגרסיבית, יצרו סביבה של אי וודאות מדינית ופוליטית קיצונית והיא זו שמובילה את כיוון השווקים.

הכלכלה הגלובלית מאטה, אך צפויה להמשיך לצמוח ע"פ הערכות קרן המטבע העולמית בקצב של כ-3% לשנה בשנתיים הקרובות. האינפלציה מתמתנת, אך נראה שמתקבעת מעל רמות היעד של הבנקים המרכזיים.

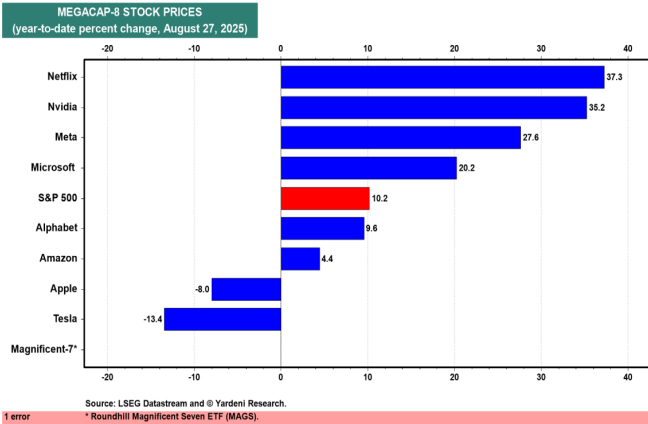
מרבית הבנקים המרכזיים צפויים להמשיך בתהליך הורדת הריבית. **בארה"ב**, מדיניות סחר חוץ אגרסיבית, הטלת מכסים גבוהים על שותפות סחר של ארה"ב וחשש מהתלקחות מלחמת סחר הובילו לירידות חדות בשווקים, כאשר דחיית הטלת המכסים, חתימה על הסכמים והגעה להבנות עם חלק משותפות הסחר, הרגיעה את השווקים והביאה לעליות חדות ואת מדד ה-S&P500 לרמות שיא.

הכלכלה האמריקאית האטה במחצית הראשונה של השנה כתוצאה מעליה במכסים למרות שרווחי החברות נותרו חזקים והנתונים הכלכליים נותרו יציבים. הכלכלה צמחה בקצב של 3% ברבעון השני של השנה לאחר שהתכווצה ברבעון הראשון השנה בשיעור של 0.5%. עם זאת, נראה שהצמיחה לא תימשך בקצב גבוה, שהושפע בין היתר מהקדמת רכישות על מנת להימנע מעליית מחירים כתוצאה מהמכסים וצפויה להתכנס לשיעור צמיחה של 1.9% בשנת 2025. האינפלציה מתמתנת ומתכנסת לשיעור של 2.6%, אך עדיין גבוהה מהיעד של הבנק הפדרלי.

שוק העבודה נותר חזק יחסית. שיעור אבטלה נמוך העומד על 4.2% עם ירידה במספר הבקשות לדמי אבטלה שבועיות. גיוס עובדים הצטמצם משמעותית ותוספת המשרות ב-3 החודשים האחרונים עמדה על 35,000 משרות בממוצע לחודש, בעצם מצב שבו אין פיטורים ואין גיוסים. נתון חלש זה והתאמתו כלפי מטה רטרואקטיבית, הביאו את נגיד הבנק הפדרלי לאמוד את מאזן הסיכונים לכלכלה האמריקאית ולהעביר את המיקוד מסיכון האינפלציה, שבינו נמנע מהורדות ריבית במהלך השנה, לסיכון שוק העבודה והצמיחה וסיפק לשוק תקווה להורדות ריבית שתחלנה כבר בספטמבר. מהלך זה יהיה תלוי בנתוני שוק העבודה והאינפלציה שיתפרסמו עד למועד החלטת הריבית.

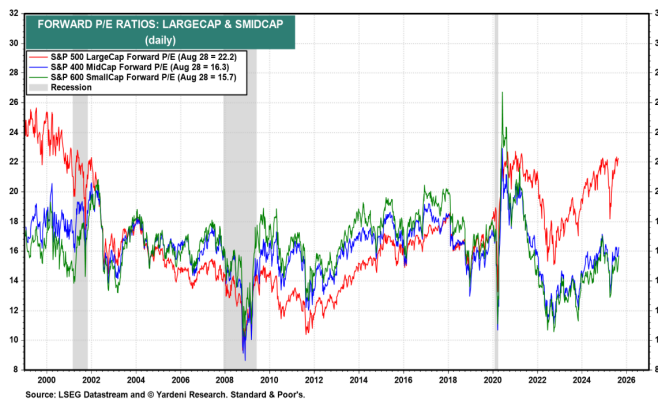
טראמפ נוקט שורה של צעדים חסרי תקדים כלפי הבנק הפדרלי הכוללים הפעלת לחץ להורדת ריבית, חתימה על צווים שמאפשרים שליטה על רגולטורים עצמאיים וניסיון לפטר מושלת פד מכהנת. מהלכים אלה במידה ויצלחו, מהווים בעצם השתלטות פוליטית על הבנק הפדרלי פגיעה בעצמאות הבנק המרכזי ובמנגנון הפרדת הבנק המרכזי מהשלטון.

יתרון תחרותי, עם מאזנים חזקים וחוב נמוך. יש מקום לשלב חברות רווחיות עם עודפי נזילות שמחלקות דיבידנד ומבצעות רכישות חוזרות של מניות על בסיס מתמשך. תהליך הורדת הריבית צפוי לתמוך בחברות נדל"ן גלובליות הן בבחינת הקטנת עלויות המימון והן מבחינת עליית שווי הנכסים בשל ירידת מחיר ההיוון.

מקור: Yardeni research

תחזית צמיחה כלכלית חלשה וריביות גבוהות יותר לטווח ארוך מציבות אתגרים. עם זאת, הורדת ריבית, פוטנציאל לדה-רגולציה, תמריצים פיסקאליים ופעילות מיזוגים ורכישות חזקה תומכים בהקצאה למניות קטנות ובינוניות שנסחרות בתמחור חסר משמעותי ביחס למניות הגדולות.

מקור: Yardeni research

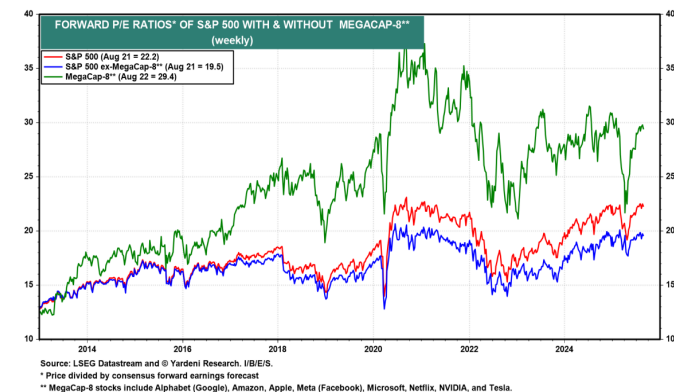
על מנת ליהנות מהגידול בהשקעות בפיתוח AI, מוצע לשלב חברות מסקטור הבריאות והתעשייה שיגדילו את הרווחיות שלהן כתוצאה מאימוץ טכנולוגיות AI ו/או בחברות תשתיות ותעשייה גלובליות שמספקות רכיבים, תשתיות ואנרגיה לתעשייה זו. הצורך האדיר באנרגיה של תעשייה זו, תומך בהשקעה בספקיות מקורות חשמול עתירי קיבולת. **שוק מניות אירופה.** מדד ה-stoxx600 עלה מתחילת השנה בכ-8.6%, נסחר במכפיל רווח עתידי של 14.6, המגלם תשואה ממוצעת צפויה

הישראלית ועל שווקי המניות האג"ח המקומיים. הצמיחה העולמית חיובית, רווחי החברות חזקים, האינפלציה מתמתנת ומאפשרת הורדות ריבית ונראה שהסיכון של מלחמת הסחר מתמתן. עם זאת, השפעת מלחמת הסחר על הצריכה, על רווחיות החברות ועל האינפלציה מוערכים בחסר ע"י השווקים שרובם נסחרים במחירי שיא. על רקע איומים אלו ועל רקע העלויות המשמעותיות בשווקי המניות ותמחורם הגבוה אנו ממשיכים לנקוט בגישה דפנסיבית. להערכתנו, התנודתיות צפויה להימשך ותאפשר הגדלת החשיפה לנכסי סיכון בתמחור אטרקטיבי יותר בהמשך השנה.

מניות

שוק מניות ארה"ב. שוק המניות האמריקאי תיקן את הירידות שנגרמו כתוצאה מהכרזה על המכסים באפריל ("יום השיחור"), תוך עלייה משמעותית של כ-29% ממחירי השפל ומשייט במחירי שיא. על אף התיקון, עדיין הניב ביצועי חסר בהשוואה לשוק המניות העולמי ולשוק המניות הישראלי מתחילת השנה.

מדד ה-S&P500 עלה מתחילת השנה בכ-10.5%. ע"פ Factset רווחי חברות ה-S&P500 צמחו בשיעור דו ספרתי של 11.7% במהלך הרבעון השני של השנה, רבעון שלישי ברציפות של צמיחה דו-ספרתית. רווחי חברות מדד ה-S&P500 צפויים לצמוח בקצב של כ-10% בשנת 2025 ובקצב של כ-13% בשנת 2026. ע"פ תחזיות אלו, המדד נסחר במכפיל של 22, המגלם תשואה עתידית ממוצעת צפויה של כ-4.5%. השוק האמריקאי מאוד ריכוזי ומניות הטכנולוגיה הגדולות משפיעות על השוק באופן מהותי. מניות הטכנולוגיה הגדולות, the magnificent 7 מהוות כ-31.5% משווי השוק של מדד ה-S&P500 בעלות שווי של 19.5 טריליון \$ והן אחראיות לעלייה של קרוב ל-8% מתוך עליית המדד. קצב צמיחת הרווחים שלהן גבוה מקצב הצמיחה של יתר המניות, התמחור שלהן גבוה והן מושכות את התמחור של השוק כלפי מעלה. עם זאת, גם בנטרול השווי שלהן, שוק המניות האמריקאי עדיין יחסית יקר, נסחר במכפיל 20 ומגלם תשואה ממוצעת צפויה של כ-5%.

מקור: Yardeni research

לאור הערכה להאטה כלכלית, ומתוך הערכה שהתנודתיות תימשך לאורך השנה יש מקום להתמקד בהשקעה בחברות איכותיות בעלות

המשך בעמ' הבא <<

שווקי האג"ח. שווק האג"ח בארה"ב.

מדיניות המכסים וההגירה גורמים לחשש מהאטה כלכלית אך מעלים במקביל את החשש מעליית מחירים ומאינפלציה, מה שעיכב את הבנק המרכזי בארה"ב ומנע ממנו להוריד ריבית בניגוד לציפיות בתחילת השנה ובמהלכה. נקודת מפנה היתה דו"ח התעסוקה ביולי, שאותה על חולשה בשוק העבודה ואתגר את הבנק המרכזי.

כתוצאה מכך ומחשש מהאטה כלכלית, חל שינוי במאזן הסיכונים בהם מתמקד הבנק המרכזי האמריקאי כאשר, בטווח הקצר, הסיכון לשוק העבודה והאטה כלכלית גברו והסיכון לאינפלציה התמתן (אך נותר איום). הצורך בהתאמת מדיניות למאזן הסיכונים העלו את הערכה בשוק כי על מנת להתמודד עם האטה כלכלית הפד יוריד את הריבית בין 2-3 פעמים עד סוף השנה, מה שהביא לירידת תשואות בשוק האג"ח בכל המחמים (לאורך כל עקום התשואות) על אף שנותר תלול יחסית.

יש לקחת בחשבון, שהפד לא בהכרח יוכל להוריד את הריבית בקצב שהשווקים מצפים. אינפלציה עיקשת תחייב את הפד לקצב נמוך יותר של הורדות ריבית. יש משקל גדול לנתונים שיפורסמו עד למועד הודעת הריבית בספטמבר כולל דו"ח נתוני האינפלציה והתעסוקה. עם הורדת תחזיות הצמיחה והחשש מהאטה כלכלית שיביאו להורדות ריבית תשואת אג"ח ממשלת ארה"ב ל 10 שנים עומדת על 4.24%.

התשואות ירדו לאורך העקום עם הורדת ריבית, אך חשוב להבין שהמדיניות הפיסקלית המרחיבה של טראמפ והגדלת הגירעון באופן משמעותי בשנים הקרובות, יכולים ליצור לחץ על הריבית ארוכת הטווח כתוצאה מעודף היצע הנובע מהצורך לגייס מימון לגירעון ולשמור את הריביות גבוהות יחסית בטווחים הארוכים.

שוק זה ימשיך להיות תנודתי בהתאם להערכת ההשפעה של יישום מדיניות הממשל החדש ומדיניות הריבית של הבנק המרכזי שתינקט בהתאם. נכון יהיה להיות דינאמיים ולהגיב לתנודתיות השוק. כאשר התשואות עולות, להאריך מח"מ תיק האג"ח ובמידה והתשואות יורדות להשקיע בקצרים, כמובן בהתאם לנסיבות.

אג"ח חברות חו"ל מדורג. מדד אגרות החוב המדורגות בדירוגי השקעה עלה בשיעור של 5.5% מתחילת השנה. המדד נסחר בתשואה של 4.9%, כאשר פרמיית הסיכון נמוכה ועומדת על 0.8% מעל האג"ח הממשלתי. על אף פרמיית הסיכון הנמוכה, ריבית יחסית גבוהה במונחים אבסולוטיים תומכת בהמשך הקצאה לאפיק זה, אם כי בשיעור נמוך יותר. יש מקום להתמקד בחברות חזקות בעלות מאזנים חזקים, מינוף נמוך ויכולת להתמודד עם החזרי חוב בתנאי האטה. אנו עדיין מקצים משקל גבוה יחסית מתיק החוב לאג"ח ממשלתי לאור המרווחים הנמוכים יחסית, חוסר וודאות כלכלית והאטה צפויה.

אג"ח חברות לא מדורג. מדד ה-High yield עלה מתחילת השנה בשיעור של 6.3% ונסחר בתשואה שנתית לפדיון של כ-6.64%. תשואה זו, מגלמת פרמיית סיכון נמוכה של 2.7%. בהינתן ההאטה הצפויה, עלייה בשיעורי חדלות הפירעון ועלייה בעלות מחזור החוב, אנו רואים upside מוגבל בלבד וסיכון להתרחבות המרווחים ועלייה בפרמיית הסיכון. נעדיף להתמקד ולהשקיע בחוב בדירוגים גבוהים. על מנת להעלות את

סביב 7%. קצב צמיחת הרווחים של שוק זה נמוכה משמעותית מקצב צמיחת הרווחים של השוק האמריקאי ועומד על 4.3% ברבעון השני, כאשר לשנה כולה קצב צמיחת הרווחים צפוי להיות שלילי. עליית מחירי המניות נתמכה ע"י מספר גורמים ביניהם הגדלת תקציבי הביטחון והתשתיות באופן משמעותי, כניסה למוד פעיל להגברת הצמיחה ואופטימיות לגבי סיום מלחמת רוסיה ואוקראינה בתיווך אמריקאי. אלו לצד ריבית נמוכה במשך ופיזור חשיפה לסקטורים דפנסיביים, מצדיקים השקעה בשוק המניות האירופאי כמשקלו במדד, תוך שילוב השקעה במדד הבריטי, שנסחר אף הוא בתמחור חסר בהשוואה לשוק האמריקאי ומגוון את תמהיל החברות והסקטורים ומגדיל חשיפה למניות ערך.

מתעוררים. מדד השווקים המתעוררים עלה בכ-17% מתחילת השנה והניב ביצועי יתר משמעותיים על פני השווקים המפותחים והמדד העולמי. המדד נסחר במכפיל עתידי של 14.4, המגלם תשואה שנתית ממוצעת צפויה של כ-7%. דולר חלש, ביקוש ל-AI וצמיחה כלכלית יציבה תומכים בביצועי השווקים המתעוררים. עליה בשיעור דו ספרתי של שווקי המניות בסין, כתוצאה מחבילת תמריצים רחבה שסיפקה ממשלת סין במטרה לתמוך בצמיחה ולייצב את שוק הנדל"ן ואופטימיות לגבי היכולת של חברות סיניות בתחום טכנולוגי ובתחום ה-AI משכו את המדד כלפי מעלה. לאור התמחור הנמוך, לצד קצב צמיחה גבוה ביחס לכלכלות המפותחות, אנו מעריכים שיש מקום להקצאה לשווקים אלו ובשל הסיכון, אנו מבצעים הקצאה השווה למשקלם בשוק העולמי. בשל השונות בין הכללות, יש מקום להשקיע באמצעות ניהול אקטיבי וסלקטיבי אשר מתמקד בחברות בהן הצמיחה הכלכלית מתורגמת לצמיחת רווחים ומתגמלות את בעלי המניות.

שוק המניות בישראל. מדד ת"א 125 עלה מתחילת השנה בשיעור של כ-29% הניב ביצועי יתר משמעותיים על פני שאר שווקי המניות. המדד נסחר במכפיל 15.5, המגלם תשואה ממוצעת צפויה של כ-6.5%. בלטו בעלויות מניות חברות הביטוח, שנסקו בשיעור של 111% בעקבות עליית שווי תיק הנכסים ותוצאות כספיות טובות וכן מדד הבנקים שעלה בשיעור של 43% כתוצאה מתוצאות כספיות חזקות ושיעורי תשואה להון דו ספרתיים, לצד אישור חלוקת דיבידנד גבוהה. השוק המקומי היה יציב וחסין בהתחשב בהתפתחויות הגיאופוליטיות והביטחוניות.

נראה שהשוק המקומי מתעלם מהסיכון הביטחוני פוליטי ומתמחר את התסריט האופטימי על פיו המלחמה בעזה מסתיימת תוך זמן קצר ולא "קונה" את האיום של הרחבת הלחימה לאורך זמן. השוק המקומי הוא שוק שהחלטות פוליטיות וביטחוניות, שקשה לאמוד את הסתברותן יקבעו את כיוון השוק, יגזרו את שיעור הריבית, את קצב הורדתה ואת פרמיית הסיכון של מדינת ישראל. התמחור הנוכחי אינו גבוה, אך אינו לוקח בחשבון את הסיכונים הכרוכים בהרחבת הלחימה בעזה והסיכון להיגררות ללחימה ממושכת במספר זירות וההשלכות הכלכליות על התקציב, לאורך זמן. במידה והאיום יתמש לצד המשך הדרדרות ביחסי החוץ ובמעמד הדיפלומטי של ישראל בעולם כתוצאה מהלחימה, הביצועים של השוק המקומי ידרדרו ונראה ירידות מחירים וביצועי חסר. החזרה להעברת חוקים אנטי דמוקרטים, העברת תקציב נטול כל מנועי צמיחה עתידיים, מהווים סיכון משמעותי לאופק הצמיחה העתידי של הכלכלה הישראלית ולשוק המניות המקומי, לכן אנו ממשיכים לשמור על הטיית תיק המניות לשווקי חו"ל (40% מניות בשוק המקומי/60% מניות חו"ל).

התשואה אנו מעדיפים לשלב השקעה באפיקי ההלוואות המאוגחות (CLO) בשכבת ה-BB, המעניקה תשואה ופרמיית סיכון גבוהות יותר ביחס לסיכון. אפיק זה מגלם תשואת יתר על פני אג"ח לא מדורג, ללא עליה ברמת הסיכון ועם תשואת תזרים שעדיין גבוהה.

אג"ח חוב מתעוררים. מדד אג"ח ממשלות שווקים מתעוררים נקובות דולר עלה מתחילת השנה בכ-8.35%, נסחר בתשואה שנתית לפדיון של 7% ובמרווח של 2.7% מעל תשואות אג"ח ממשלת ארה"ב לתקופה דומה. באפיק זה, על אף הירידה בתשואה ובפרמיית הסיכון העדפה להשקעה במחמים ארוכים יחסית, המאפשרים קיבוע תשואות גבוהות לטווח ארוך בניהול אקטיבי.

שוק האג"ח בישראל. שוק האג"ח הממשלתי עלה בשיעור של כ-3.79% מתחילת השנה. הירידה בפרמיית הסיכון של מדינת ישראל, לצד גירעון שאינו נפרץ באופן קיצוני כלפי מעלה, על אף הגידול בהוצאות הביטחון (בשל הגדלת הכנסות המדינה כתוצאה מעליית שיעור המע"מ ותשלום מיסים על הרווחים הכלואים), תמכו בתהליך ירידה של תשואות האג"ח הממשלתיות. הצפי להורדות ריבית בהמשך השנה, תומך בהמשך ירידה בתשואות והמשך השקעה במח"מ ארוך על מנת לקבוע תשואה גבוהה לטווח ארוך. השוק מגלם ציפיות אינפלציה מתונות נמוכות מ-2% ועל כן אנו רואים מקום לשלב אג"ח צמודות כהגנה מפני אינפלציה. התממשות הסיכון הביטחוני ובעיקר הגיאופוליטי יביאו לעלייה חדה בתשואות שישקפו את העלייה בסיכון. אנו ניבחנו הארכת מח"מ בהתאם לנסיבות ולהתפתחויות במדינה.

אג"ח קונצרני ישראל. שוק האג"ח הקונצרני היה חיובי מתחילת השנה ועלה בשיעור של 4.4% (מדד תל אביב 60). המדד נסחר בתשואה פנימית של 2.8% צמודת מדד ובמרווח 0.8% מעל האג"ח הממשלתיות לתקופה דומה. פרמיית הסיכון נמצאת סביב הרמות הנמוכות מזה שנים וכמובן יכולה לעלות עם עלייה בתנודתיות כתוצאה מהדרדרות כלכלית. עם זאת, התשואות האבסולוטיות גבוהות והורדות ריבית בהמשך הדרך לצד המשך ביקושים גבוהים מצדיקות השקעה באג"ח החברות במח"מ בינוני.

פרמיות הסיכון הנמוכות באג"ח החברות מצדיקות הגדלת משקל אג"ח ממשלתיות על חשבון אג"ח חברות. בתחום אג"ח החברות, אנו מעדיפים להשקיע באגרות חוב ברמות סיכון נמוכות ובאיכות אשראי גבוהה.

טבלת אפיקים

אפיק/נכס	משקל חסר	ניטרלי	משקל יתר	שינוי מרבוען קודם
מניות				
ישראל				☐
ארה"ב				☐
מתעוררים				☐
אירופה				☐
אג"ח				
אגח ממשלתי ישראל				☐
אגח חברות מדורג				☐
אגח חברות לא מדורג				☐
אגח ממשלת ארה"ב				☐
אגח חברות חול בדירוגי השקעה				☐
אגח חברות חול לא מדורג				☐
אגח מתעוררים				☐
אלטרנטיבי				☐

הנתונים נכונים נכון לתאריך 29.08.2025

סיכום

אנו ממשיכים לנקוט גישה זהירה בשל חוסר הוודאות הגבוה בנוגע למדיניות הפנים והחוץ של הממשל בארה"ב ולהתפתחויות הביטחוניות והגיאופוליטיות בישראל. בשל העליות בשווקי המניות והתמחור הגבוה (בעיקר בארה"ב) אנו מעריכים שבמדיה והסיכונים יתממשו התיקון עלול להיות אלים כפי שהיה בחודש אפריל, כאשר בתמחור הקיים השוק אינו מספק מרווח ביטחון המפצה על הסיכונים. הכלכלה האמריקאית צומחת בקצב איטי משמעותית וניצבת מול אתגרים לא מועטים. מדיניות המכסים עלולה להאט את הכלכלה ולהחמיר את הלחצים בשוק העבודה, חשש פוליטי הנוגע לעצמאות הפד והאטה בעוצמת הצמיחה העדכנית ישיעו על שווקי המניות והאג"ח. תמחור המניות גבוה ופרמיית הסיכון בשוק

History offers the same lesson: in times of geopolitical and economic instability, investors gravitate toward assets with sustainable value. Last year, gold surpassed the euro to become the world's second-largest reserve asset among central banks, highlighting this dynamic. This year, gold rallied past \$3,000 per ounce, echoing earlier milestones when bullion broke \$1,000 during the 2008 financial crisis and \$2,000 amid the Covid-19 pandemic. Silver too benefited from these times of crises, attaining its highest level in 13 years

With growing doubts about the dollar's health as the world's reserve currency, the world's traditional haven asset is enjoying renewed attention. Economic and political instability in the US has started questioning the dollar's long-lasting hegemony, making other countries nervous about holding reserves in US assets. Investors are turning to gold, and increasingly silver, as hedges against a weakening dollar. This distrust of major currencies has fueled demand, reinforced by strong central bank purchases. For decades, reserves were concentrated in U.S. Treasuries, now a \$29 trillion market. But in recent years, central banks, led by China, India, and Russia, have shifted back to gold to reduce dependence on the dollar .

Politics is now shaping the debate. In Florida, gold and silver coins will become legal tender in 2026, reintroducing metals in everyday money use. Nationally, the Heritage Foundation's Project 2025, a proposed blueprint for Trump's second term, calls for replacing the Federal Reserve with a gold standard. Together, these moves illustrate how distrust in fiat money is bringing the gold standard back into political discourse .

The Case For and Against Return to Gold/Silver Standards

Advocates of a gold or silver standard argue that anchoring money to precious metals would restore stability to the financial system. By tying currency issuance to gold and silver reserves, they believe it would act as a safeguard against inflation and government overreach. Supporters highlight the benefits for international trade: fixed exchange rates would strengthen confidence in cross-border

commerce. Ghana offered a recent illustration in 2022, when it struck a deal with the UAE to buy oil in gold instead of dollars, both to secure supplies and to reassure partners of its solvency .

The case for a return to the gold standard remains marginal, with most view gold primarily as a strategic asset and hedge. Critics argue that such a system would severely limit governments' flexibility in monetary policy, restricting their ability to expand the money supply during recessions or to support growth. Additional doubts persist over America's own gold reserves: the official 8,133 tons have not been independently audited in decades, leaving questions about their actual size, quality, and even ownership .

Conclusion

The resurgence of gold and silver reflects more than shifting markets, it signals growing distrust in fiat money. As central banks, investors, and governments return to metals, they reveal deep uncertainty about today's financial system .

Charles-Henry Monchau, CFA, CAIA, CMT
CIO & Member of the Executive Committee at Bank Syz

Gold and Silver, coming back to old money ?

Precious metals are shining this year: gold has reached \$3,324 per ounce (+32% year-to-date), while silver stands at \$37 per ounce (+25.5%). Indeed, gold is now the best performing asset YTD, with silver closing in on its heels.

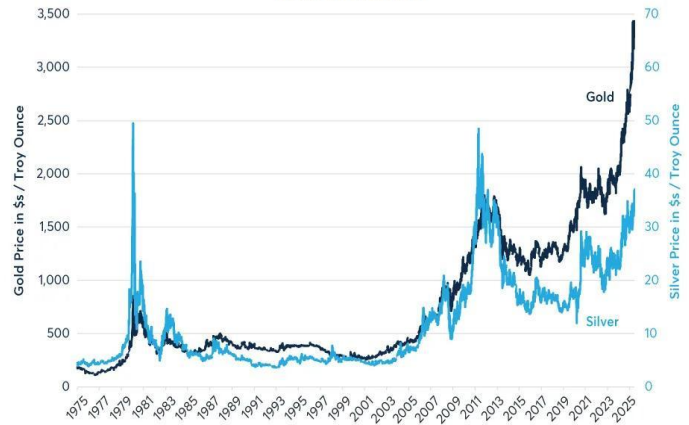
Intro

Precious metals serve many purposes from jewelry to high tech, yet perhaps most important is their ability to preserve investors' wealth in times of uncertainty. Central to gold and silver's value in times of tumult is their tangibility. Unlike "synthetic" assets, investors take comfort in knowing their investment could sit on the table in front of them. Beyond the metals' strong market performance lies a deeper question: is the renewed demand for tangible assets the first sign of a broader shift back towards a metal-based monetary standard ?

Why a gold standard and not a silver standard

For centuries, silver has been the predominant metal associated with money. In the 19th century, however, its dominance was challenged by gold, sparking the "Great Debate" over which metal should anchor the monetary system. Efforts to stabilize both under fixed exchange ratios, around 15.5 to 1, soon grew unstable as market values diverged, laying the groundwork for the decline of bimetallism and the shift toward a gold standard. As global trade expanded under Great Britain's dominance, nations found political and economic advantage in aligning with a gold-backed system. This allowed silver to serve as token money, while gold anchored international exchange, providing greater stability than the unstable bimetallic ratios. By anchoring money to a tangible resource rather than government authority alone, it offered stability that contrasted with the uncertainty of fiat systems.

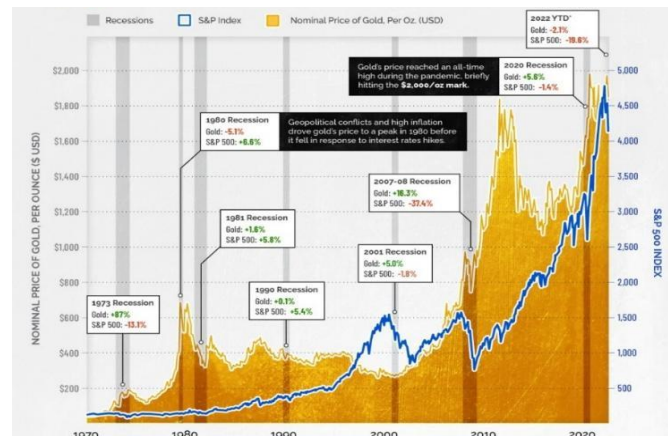
Gold and Silver

(Source: Bloomberg Professional (GOLDS and XAG))

The Current Gold Standard Debate

Even though no country uses the gold standard today, heightened geopolitical and economic uncertainty of the past years revived calls for its return. In recent months, investors have favored bullion over other asset classes as rising geopolitical tensions have boosted its appeal as a safe haven.

Source: Elements by Visual Capitalist

מדור תרבות

דורון שמיע שדה, אלכסון

אלכסון

מחשבות מתחילת כאן

נתחיל עם קצת בושה

אסור לאבד את התקווה להתפכחות מוסרית שתכלה את תרבות השקר המשתלטת על חלקים ניכרים מהעולם ומחינו

אבי ז"ל נהג להתלונן על הרופאים. "הם תמיד נותנים לי אפשרויות", התמרמר, "למה הם לא יכולים פשוט להגיד לי מה לעשות? הרי הם רופאים!". במובן מסוים, כלנו כאלה. אנחנו פשוט רוצים שמישהו יגיד לנו מה נכון לעשות, מהי הבחירה המקצועית הטובה ביותר, איך לרדת במשקל ואיך לחיות, כך שלא נצטרך לבחור בין כל האפשרויות המעייפות הללו.

בתוך הזה, שכולו עצלות מחשבתית, גדלה מפלצת. הידרה אוכלת-אמת הניזונה משקרים ותרמיות. יש לה ראשים רבים אבל כולם עובדים, בין אם בתיאום או בנפרד, למען מטרה משותפת. פוליטיקאים מושחתים, ברוליגארכים הממנפים את הרשתות שבבעלותם, קונספירטורים וסתם רמאים - כולם חולקים מטרה משותפת: לערער את המציאות ולהטות אותה לטובתם' בניגוד מוחלט לרעיון הדמוקרטי, אתם יודעים, זה שבא לשרת את הכלל.

האם נוכל לנצח בקרב הזה?

כשרגש הופך לנשק

אם ברצוננו "להחזיר את האיזון לכוח" (כדברי אובי וואן-קנובי ב"מלחמת הכוכבים 3"), עלינו להשלים עם כך שהכישלון של המערכת הדמוקרטית הנוכחית נעוץ בכך שאנשים מצביעים רגשית ולא רציונלית. עלינו להשתמש ברגש כדי להיאבק ברגש, אבל לפני שנעשה זאת כדאי שנבין את מגננוני העומק הפועלים נגד הדמוקרטיה. מדוע הפכו הרגשות לגורם המרכזי בקבלת ההחלטות של הבוחר והדיחו כל צורת חשיבה אחרת? או, במילים פחות מנומסות, את מי להאשים? התשובה הקצרה היא, את המוח הזוחלי, הימין הקיצוני והשמאל הקיצוני.

מכיוון שלא נוכל לשנות את המוח הזוחלי בזמן הנראה לעין, נתמקד בשני האחרים. הימין הקיצוני הסתמך תמיד על תגובות רגשיות לאיומים אמיתיים או מדומיינים כמנוף להנעת הבוחר. אבל בשנים האחרונות הצטרף גם השמאל הקיצוני לחגיגה. תנועת ה"ווק" (Woke) סימנה את עולם הרגש כראשון במעלה והכריזה על מותה של האמת העובדתית. אין עובדות - יש תחושות. האמת אינה מוחלטת (לפחות במקרה של עובדות שאינן ניתנות להכחשה), היא מה שאתם חשים.

הדמוקרטיה המודרנית כושלת. גל עכור של זיקטטורות רכות ואוטוקרטיות למחצה מתפשט במהירות. מנהיגים פופוליסטים בעלי תפישות עולם אנטי-דמוקרטיות תופסים את השלטון במה שנחשב בעבר לדמוקרטיה המערבית המובילת.

באמצע 2019, רגע לפני שפרצה מגפת הקורונה, כתבתי את "דמוקרטיה משוקללת". כבר אז טענתי שהדמוקרטיה המודרנית עלו על מסלול שיוביל להתפרקותן. לא יכולתי לשער באיזו מהירות תתגשם הדיסטופיה הזו. הטיעון המרכזי היה שכל דמוקרטיה מתפקדת מבוססת על שתי הנחות יסוד. הראשונה, שאנשים פועלים באופן רציונלי לטובתם האישית (ובכך לטובת הכלל), והשנייה, שהם מעודכנים באופן מספק כדי לקבל החלטות - שתי הנחות הללו כבר אינן מתקיימות.

המערכת שהצעתי תחליף את מושג "קול אחד לאדם" במערכת שתשקלל את יכולתו של כל מצביע לקבל החלטות מושכלות ואת הצבעה למפלגה (או אדם) בהצבעה עבור אג'נדות. המערכת המוצעת התבססה על הצבעה ריבויעת בשילוב עם הקצאת "שוברי החלטה" אישיים, שיחולקו בהתאם לאיכותה של היסטוריית קבלת ההחלטות של האזרח (ולכן "משוקללת"). כל זה כבר אינו רלוונטי.

הדמוקרטיה הנוכחית אינן יכולות, ולא תהיינה בשלות, להפוך למריתוקרטיות המבוססות על איכות קבלת החלטות, וודאי שלא כאלה שבהן מצביעים עבור אג'נדות, בניגוד להצבעה עבור מנהיגים או מפלגה. זה מסובך מדי ושנוי במחלוקת. אנשים עצלים ועסוקים מכדי למלא תפסי אינטרנט פשוטים בהרבה. עידן הסאונדבייטים, הלחץ המתמיד, הגלילה האנינסופית בשילוב רובוטי-AI המספקים תשובה (גם אם שגויה) לכל שאלה, יצרו חברה אזרחית שבה קל יותר להעתיק את אוסף האג'נדות של ההצבעה הריבויעת מחברים ברשת או פשוט לשאול את ChatGPT במה לתמוך.

מסר ענייני או הבעה של רגש? תקווה של המצביעים או של מי שגורף את כל הקופה? תצלום: אוברי היקס.

מרכיב מרכזי ברובן: הכפרה (Atonement). תהליך הכפרה (האמיתית, לא זו מהפה ולחוך) משנה פיזית את מבנה המוח באזורים האחראים על קבלת החלטות מוסריות. מחזורים חוזרים של בושה - ויסות - תיקון יוצרים בהדרגה חיזוק תפקודי ומבני של רשתות המוח המעורבות בהתנהגות מוסרית, והדבר מוביל להתבססותן מחדש של עכבות מוסריות, ומניעת מעשים פסולים בעתיד. במילים פשוטות, כשאנו מכפרים, אנו לוחצים על מעין כפתור איפוס מוסרי-ניורולוגי, המשיב לנו את החסמים המוסריים שאבדו. לא מפתיע אם כך שחלק מאזורי המוח המעורבים בקבלת החלטות מוסריות (למשל קליפת המוח הקדם-מצחית-גבית-צדית) מעורבים גם בעיבוד הוגאה ושקר. כשאדם משקר או מרמה, מתעוררת חרטה וזו כשלעצמה מווסתת מחדש את העכבות המוסריות ומתקנת את "רשת המוסר", דבר היוצר תחושה טובה, ומתמרץ את מעגל ההיזון החוזר הזה בעתיד.

זה נשמע כמו משהו שאפשר לעבוד איתו.

בדרך לתיקון מוסרי ולהתגברות על תרבות השקר: קצת בושה. תצלום: דורון שמיע שדה, באמצעות תכנת AI

בושה

בואו נדבר על בושה.

על פי מילון אבניאון, בושה היא: הרגשה לא נעימה בעקבות מעשה לא

מסמלת בעיני רבים את תרבות ה"ווק", את העדפת הרגש על השכל והאמת: אלכסנדריה אוקסיו קורטו. תצלום: Ståle Grut NRKbeta

אפשר לומר שהימין והשמאל כרתו ברית לא קדושה שמתרתה לחסל את מושג האמת. בין אם אלו קונספירטורים מימין, או אנשים המזדהים כמי שבאים מהשמאל, האמת והחשיבה הרציונלית נמצאות תחת מתקפה, ובנופן חלל, הן מאפשרות, ומעודדות, את ההצבעה הרגשית והצבעת "הנגד".

ברגע שתגובות רגשיות, המוגברות (לעיתים קרובות במכוון) על-ידי הרשתות החברתיות מכתיבות את השיח, קל לגרום לבוחרים להצביע פשוט מתוך שנאת היריבים יותר מאשר בעד אג'נדה או מפלגה מסוימת. זה הצליח לדונלד טראמפ ככהונה הראשונה שלו, ועוד יותר בשנייה. זה נכון בישראל - כאשר בוחרים מצביעים למי שהם מודים בפה מלא שאינו כשיר או פועל לטובתם, רק כי למדו לשנוא את האלטרנטיבה - בהונגריה ובדמוקרטיה מוחלשות אחרות שהופכות במהירות לדיקטטורות בפועל. האם נוכל להשתמש ברגש כדי לעקר את השפעתו של הרגש?

**"פרנויה, ראה, היא חודרת
לעומק ליבך זוחלת
פחד מתמיד,
כך זה מתחיל"**

1966, באפלו ספרינגפילד, For What It's Worth

איפוס רגשי

ניתוח אקדמי מ-2023 של מחקרים על אשמה ובושה זיהה רקמות מוח משותפות וייחודיות לשתיהן. בשני המקרים מופעלת באופן עקבי האינסולה השמאלית הקדמית, כשרגש אשמה מפעיל ספציפית את צומת הרקה והקודקוד השמאלי. הממצאים הללו תומכים בהנחה שאשמה ובושה ממלאות תפקיד מרכזי בעיבוד החברתי-קוגניטיבי שלנו ומשמשות תשתית לחרטה ולצורך בתיקון. יש אירוניה מסוימת בכך שמה שנתגלה מדעית זה מכבר היה ידוע לרוב הדתות מזה אלפי שנים, ושימש

טכניקת הביוש היא כלי מסוכן, חרב פיפיות שעלולה להיות מופנית גם כלפי חפים מפשע; אך זו סכנה הגלומה בכל נשק, ומעבר לכך, נראה שאין לנו ברירה. אם נסרב להחזיר את כוחה של הבושה ולכוון אותה בחזרה נגד מקורות השקר וההונאה נחיה בקרוב בדמוקרטיה מוחלשת או, במקרה הטוב, בדיקטטורה למחצה. כדי למנוע את ההידרדרות, או לפחות לצמצם את משך הזמן שבו הדמוקרטיה המערבית נמצאות באזור הדמדומים, יש צורך בצעדים דרסטיים, גם אם אמצעי הנגד יוכלו לשמש בשלב מאוחר יותר על מנת להרע.

אני מבקש לטעון שכדי להציל את אורח החיים הליברלי-דמוקרטי ולשמר את המערכות שמפחות בו חיים, עלינו להחזיר את הבושה. כשאנשים ישובו להתבייש במעשים פסולים, גם המנהיגים יבינו שהחגיגה נגמרת, מי ששיקר וגיזלט כדי לנצח בבחירות יחשוב פעמיים כיון שהוא לא ייחשב עוד לקוסם פוליטי אלא לנוכל פשוט. מעשי בגידה ומרמה יגונו ולא יתקבלו בהבנה או בקריצה שובבה. שכבות האיפור יוסרו במהירות, והציבור יתור אחרי דמויות מופת מוסריות (או לפחות אחר אנשים הגונים) שיובילו אותו.

אם נצליח להשיב את הבושה לגדולתה ולכוון אותה נגד מי שמשחקים ברגשותינו לטובתם האישית, נוכל לכייל מחדש את כל המבנה החברתי. האזורים המוסריים במוחנו, שהתפתחו ויצרו את היכולות החברתיות שלנו ישובו לקבוע את סדר היום, והטראומה של העשורים האחרונים תתחיל להירפא.

אבל איך?

התשובה פשוטה ומורכבת כאחד. זה תלוי בנו. בכללנו. כפי שיוחס (בטעות) למהאטמה גנדי: "היו השינוי שאתם רוצים לראות בעולם" (הציטוט המקורי והעמוק יותר בהמשך). אם כל אחד ואחת מאיתנו יחליט לכייל מחדש את המצפן המוסרי שלו או שלה, אם נשיב לעצמנו את הבושה, ייווצר גל הדף ששום פוליטיקאי מושחת, ברוליגארך או כל מבנה כוח שהוא לכאורה בלתי-ניתן לערעור לא יעמוד בפניו. תנועה עממית כזו תטלטל את יסודות המדינות, הרשתות החברתיות, התעשייה והכלכלה. כש"מכנסיהם של השקרנים יעלו באש" כמאמר הפתגם, תחל אבולוציה מוסרית שתכלה במהירות את תרבות השקר. אפשר לעשות את זה, יהיה חבל מאוד להחמיץ את ההזדמנות.

וזוהו הציטוט המלא של גנדי:

"אנו איננו אלא מראה של העולם. כל התכונות בשל העולם החיצוני מצויות גם בעולם גופנו. אם נוכל לשנות את עצמנו, נשנה גם את העולם שמחוץ לנו. כאשר האדם משנה את טבעו, משתנה גם גישת העולם כלפיו. זוהי ההתגלות האלוהית העליונה. זו זכות נפלאה ומקור אושרנו. אין צורך לחכות לראות מה יעשו אחרים."

(מהאטמה גנדי, 9, Indian Opinion באוגוסט 1913; Collected Works of Mahatma Gandhi, כרך 13, פרק 153, עמ' 241)

מוצלח או טיפשי וכד', ביזיון, חרפה, פלימה, קלון, מצב ריגושי במודעות להתנהגות בלתי הולמת: תכסך בושה (עובדיה א, 10); ה'עטי'ת' ע'ליו ב'נ'ש'ה (תהילים פט, 46); הבושה מביאה לידי יראת חטא (נדרים כ).

הבושה, הרגש הטבעי, הכל כך אנושי, מתה, ולא מוות טבעי. היא נטבחה על ידי פוליטיקאים מושחתים, רשתות חברתיות ששמו להן למטרה להגדיל הפצת ידיעות כזב (כדי להגדיל את התפוצה), ואפילו רשתות תקשורת ממוסדות ועיתונות מסורתית, שהזנו את מקצוע העיתונות והפכו לספקי "תוכן" רדודים וסוחרי כותרות (כדי להגדיל את התפוצה). איש כבר אינו מתבייש לשקר, אף אחד, החל ממנהיגי העולם החופשי וכלה באחרון הטיקטוקרים. השקר הפך לנורמה.

אם, למשל, תרצו לנצח בבחירות, כל מה שעליכם לעשות הוא להשליך מספיק בוץ ושקרים על היריבים, גם אם השקרים גלויים וקלים להפרכה (רצוי ממש לפני מועד הבחירות) כדי שהשקר יספיק ליצור שינוי בדעת הקהל שתטה את ההצבעה. הטיית האישור האוטומטי (Confirmation Bias) תחזק את אחיזת השקרים במוחם של הבוחרים, וכמו וירוס שנותר רדום בגוף, חלקם אף לא יזקקו לשכנוע נוסף בעתיד, הם שלכם לתמיד.

טכניקות ההונאה הללו הפכו ליעילות יותר ויותר בשני העשורים האחרונים, והגיעו לשיא בבחירות האחרונות בארצות הברית. כשהמועמד הוא חסר בושה והיכולת שלו לשקר הופכת להיות מקור לגאווה, האזרחים מיישרים קו. זה קורה בארגונים קטנים, בחברות ענק, וגם במדינות לאום. ברגע שהבושה מאבדת את יכולתה לכייל התנהגות חברתית, המבנה מתפורר.

מחזירים עטרה

כולנו נתקלנו בטקטיקות של החרמה חברתית וביוש (שיימינג). האחרונה שבהן (2025) כנגד חברת טסלה של אילון מאסק בעקבות הנפת ידו במה שנראה כמומועל יד נאצי, במהלך נאום שנשא בסמוך לבחירות לנשיאות ארה"ב. כלי הרכב של טסלה מושחתים חדשות לבקרים, פרסום חוצות בערים גדולות באירופה מכנה את המכוניות הללו Swasticators (שילוב של צלב קרס ומכונית), והמניה של החברה קורסת.

כרזה נגד אילון מאסק במהלך מסיבת עיתונאים של חברי קונגרס דמוקרטים (אפריל 2025). תצלום: קיילה ברטקובסקי, אימג'בנק / גטי ישראל

PASSING ON VALUES IS AN ENDURING INVESTMENT.

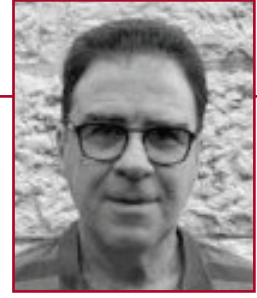
How we invest today
is how we live tomorrow.

[juliusbaer.com](https://www.juliusbaer.com)

Julius Baer Financial Services (Israel) Ltd. 46 Rothschild Blvd., Tel Aviv, T +972 (0)3603 9111
Julius Baer Financial Services (Israel) Ltd. (JBFS) is licensed by the Israel Securities Authority to provide its clients with investment marketing and portfolio management services in Israel and overseas. JBFS also acts, under a permit issued by the Bank of Israel, as the representative office in Israel of Bank Julius Baer & Co. Ltd. (Bank). The Bank, and JBFS's activities as a representative office, are supervised by the Swiss regulator and are not subject to the supervision of the Supervisor of Banks at Bank of Israel.

Julius Bär
YOUR WEALTH MANAGER

מה אומרת הלווייתנית?

בחסות בינה מלאכותית ובעידוד פרס כספי גדול, חוקרים סבורים שהם קרובים לפענוח שפה בקרב לווייתנים ודולפינים. האמנם?

תמונה ראשית: בלנה גרינלנדית נחה על חול. איור מאת אוגוסט גראש (מ-1860-1880). Wellcome Collection, לונדון

שלווייתנים ודומיהם לומדים על ידי חיקוי קולי, וכיוון שהם יוצרים רצפים גדולים מאוד של צלילים שנראה כי יש בהם תבניות, מבנה וגם היררכיה פנימית. נניח את העניין הזה בצד לרגע, כי עוד נשוב אליו.

גור של לווייתן גדול סנפיר: אומרים שהוא ילמד לשיר, יאמר דברים, יאמץ דיאלקט, יחדש בשירתו וישגר אותה למרחקים עצומים. חידה למדענים. תצלום: כריסטופר מישל

הידיעה שהופיעה ב"גרדיאן", ובוודאי גם בכלי תקשורת אחרים ברחבי העולם, עשתה את שלה. רבע שעה של אור זרקורים בעקבות כותרת שובת עין וכובשת לב: "אנו קרובים לתרגום שפות של בעלי חיים: מה יקרה אז?" יש להניח שכל כלי תקשורת סביב הגלובוס שהחליט לתת מקום לידיעה ניסח כותרת על פי טעמו וכמיטב חישוביו. העניין עצמו צפוי להמשיך ולהגיע לכותרות, ואלו צפויות להמשיך להכות בברזל החם, לבשר על התקרבות נוספת למטרה, עד לרגע שיודיעו לנו חגיגת שאכן כן, בני אדם מתרגמים שפות של בעלי חיים.

במה מדובר? ובכן, ברוח תקופתנו, מעורב סכום כסף נאה שמובטח על ידי קרן ג'רמי קולר למי ש"יפצחו את הצופן". ומעורבת גם "בינה מלאכותית", ומהסוג הפושה בעולם בשנים האחרונות, כלומר גנרטיבית, כזאת המערבת מודלים גדולים של שפה (LLM) והעובדת על שפע אדיר של נתונים כדי למצוא בהם תבניות. לכאורה, ברגע שהתבניות יעלו בבידור, המלאכה תגיע לסיומה, או משהו מעין זה.

הידיעה ב"גרדיאן" מסרה כי רוב הפרויקטים בתחום עובדים על תקשורת של לווייתנים, כלומר לווייתנים ודולפינים למיניהם. חוקרים מעדיפים לעבוד עם מינים אלו כיוון שהם סבורים

כמקובל בעיתונות המנסה לכבד את עצמה, הידיעה ב"גרדיאן" גם מגלה זהירות ומאזנת את החגיגה המבשרת על חגיגה עוד יותר גדולה הקרבה והולכת לכאורה, ומזכירה את הרעש העצום שבני האדם גורמים לו ומזהמים בו את האוקיינוסים; את העובדה שוויטגנשטיין אמר בחוכמתו החדה "אילו אריה היה מסוגל לדבר, לא היינו מבינים אותו", ובעל הידיעה, דיוויד פרייר, אף מתחכם ואומר שאילו אריה היה מסוגל לדבר ואנו גם היינו מבינים אותו, הוא כבר לא היה אריה; וכמובן, את העובדה שבעלי חיים מתקשרים ביניהם ובכלל במגוון עצום של אמצעים - כימיים, חזותיים, תרמיים, מכאניים (ואוסף: גם מגנטיים ואחרים שאינם ידועים לנו כלל). לכך יש גם להעיר שבעל המאמר שכח שגם בני האדם מתקשרים באמצעות מגוון עצום של אמצעים, הכוללים בוודאי אמצעים מכל הקטגוריות הללו ועוד, שאינם ידועים לנו כלל. ושאלו רחוקים מאוד, מאוד, מפענוח מלא של התקשורת בין בני האדם, בין בני אדם הדוברים את אותה השפה, ואפילו אם היא שפתם היחידה ואפילו אם מדובר רק בשני אנשים דומים מאוד.

אלא שאין פרס של 10 מיליון דולר למי שיפענח את ה-code - הקוד, הצופן - של השפה האנושית (ולו לשון אחת מתוך כ-7,000 לשונות חיות הקיימות כיום בעולם). והניסיונות להפעיל לעניין הזה, ולו לצורך תרגום, אמצעי "בינה מלאכותית" לא בהכרח עלו יפה, בלשון המעטה, ומעצם טבעם הם צפויים תמיד (גם) להיכשל באורח נחרץ, אפילו מביש. וכמו שבני אדם, ובהם בעיקר בלשנים חכמים, נוהגים לומר על כך: זה בסדר גמור. אחד מהם, ויליאם לבוב (Labov) אמר: "הבלשן שבא לעולם יכול רק להגיע למסקנה שהאדם הוא יורש לגיטימי של המבנה המורכב באורח לא-ייאמן שאנו כעת מנסים לנתח ולהבין". הדגש, ללא ספק, צריך להיות על "מנסיים".

אם כך, לצורך העניין, נלך יד ביד עם לבוב, ונאמר שיתכן שגם הלווייתן שבא לעולם הוא יורש לגיטימי של מבנה מורכב באורח לא-ייאמן, מבנה מערכת תקשורת שמשמשת אותו. איננו יודעים אם לווייתנים מנסים לנתח ולהבין את המערכת, אם הם מגיעים למסקנות ביחס אליה. פשוט איננו יודעים. גם אם נשאל את האריה, לא נוכל לדעת מה הוא משיב, אם הוא משיב, ואם הוא משיב על כך או משנה את הנושא לפי שיקול דעתו ה"לאוניני".

אך בכך לא תמו הצרות, וגם 100 מיליון דולר לא יכסו עליהן, ובוודאי לא יתגברו עליהן. אמנה רק אחדות מהן, שנראות לי מרכזיות, גם לטובת ניקיון הדעת וגם לטובת ההבנה ומידת הענווה הנדרשות כשאנו ניגשים ל"מבנה המורכב באורח לא ייאמן שאנו כעת מנסים לנתח ולהבין".

ראשית, קורלציה אינה משמעות. מבנים חוזרים אינם מעידים אלא על קיומם שלהם. קורלציה ומבנים שמתגלים אינם מוכיחים מודעות של הלווייתנים או הדולפינים ואינם מכריעים בשאלה אם הם מפעילים כוונה מסוג שאנו, בעלי כוונות משלנו, מסוגלים כלל להשיג, שלא לומר להבין. וגם הקורלציה, כלומר המתאם

יש להזכיר: מערכות כמו ChatGPT והמתחרות שלה, מערכות גנרטיביות, חסרות בינה, זיכרון או הבנה מכל סוג, בנויות לקלוט לתוכן כמויות אדירות של נתונים ולשער בהסתברות טובה דיה - וגם לכך נחזור מיד - מה יהיה הפריט הבא, בהינתן רצף מסוים. הסתברות טובה דיה פירושה הקטנה של הרעש ההסתברותי עד לרמה שמרצה את מי שכייל את המערכת, כלומר את בעליה האנושיים, מפעיליה והמרוויחים מפעולתה, ובהם לקוחותיה.

לכן, החיפוש אחר תבניות חוזרות בהקלטות אדירות של צלילים שלווייתנים מפיקים הוא כמעט על פי ההגדרה, חיפוש מתחת לפנס. בהינתן כמות גדולה מספיק של נתונים, ובוודאי בהינתן סף הסתברותי נוח דיו, תהינה תוצאות. עניין של זמן, כוח חישוב, כסף, מאמץ לכייל ולעזור למערכת להפיק דבר סביר מן הכמות העצומה של נתונים המוזנת לתוכה. אם אין בנתונים אקראיות מוחלטת, סביר מאוד שתהיה תוצאה שניתן להציגה. ואקראיות מוחלטת לא תהיה, כיוון שמקור הנתונים ביצורים חיים. מכאן שהשימוש ב-code, כלשון הידיעה ב"גרדיאן", נכון ומתאים: קוד וגם צופן, ומולו צריך רק כוח חישוב.

זאת ועוד, החוקרים ניגשים למשימה כשבידיהם הנחות הנובעות ממה שנראה להם כממצאים ברורים: הלווייתנים מפיקים צלילים בתורות, יש תחושה וסימנים "ליך ושוב" ביניהם, "לקליקים" (הם מפיקים צלילי נקישיה) שמופיעים כשנראה שאחד מהם מתייחס לאחר ספציפי, ויש וריאציות שנראות אזוריות, או כאלה המאפיינות קבוצה מסוימת. בכל האמור בדולפינים, מחקרים טוענים שישנם דולפינים שלמדו צלילי ההחוקרים גרמו להם להכיר ולייחס אותו לצמח הימי סרגסום. הצהלה הייתה גדולה (בקרב החוקרים, כי על הדולפינים איננו יודעים): הייתה זאת הפעם הראשונה, כך לפחות נטען, שמילה עברה ממין אחד (הומו ספיניס) למין אחר (אותו מין של דולפינים).

דווקא לדולפינים אנחנו מוכנים לייחס אופי, אישיות, אינטליגנציה, והבנה שלהם אותנו - וכעת גם שפה כמו שלנו. תצלום: רנאיי סמית'

פעם, בעידן הטכנולוגי ההיסטורי, מונחה הכסף וההירות, אנחנו רואים פעולות שכל-כולן מכוונות לשורה תחתונה. במקרים רבים מדובר בהזמנה ל-disruption (ה"שיבוש" הידוע מבית היוצר של צוקרברג ומאסק ודומיהם), ואולי גם למריבות משפטיות בשאלה אם מולאו התנאים לקבלת פרס כספי נאה.

הוא ידע לקרוא את המגילות, באינטליגנציה האנושית שלו. פסל ראש-חזה של סקיפיו אפריקנוס שנמצא ב"ווילה של הפפירוסים" בהרקולנאום. תצלום: מיגל ארמונו הווארטה, ויקיפדיה

אך לא נהיה רק שליליים. מתי כל המערך הזה יכול להניב תוצאות? ראינו לא מזמן. פרס כספי גדול הוצע למי שיצליחו לפענח את הכתוב במגילות מהווילה השרופה בהרקולנאום, שנחרבה ברעידת האדמה שהרסה גם את פומפיי בשנת 62 לספירה. בעבודה מאומצת, אכן באמצעות מערכות של למידת מכונה ורשתות נוירונים, הצליחה להגיע לפענוח של קטע זעיר ביוונית, שגם הצליחו לזהותו. אך יש לשים לב להבדלים בין הווילה הרומית המפוארת ובין עולמם של הלווייתנים באוקיינוס: בוילה הרומית ידעו החוקרים שהשפה תהיה יוונית או רומית; הם ידעו שמדובר בטקסט כתוב, של בני אדם; הם ידעו הרבה מאוד על כתיבה של מגילות כאלה; הם הכירו היטב את הקורפוס של כל הסופרים הקלאסיים, מודל או אף מקור ישיר לטקסט שהם ביקשו לפענח. כל זאת, מעבר לידע הרב של המאפיינים הטכניים הקשורים לשריפה, לדיו, למגילות, לתכונות הכימיות של הצורות השרופים שהתגלו בחפירות ועוד. ולא נשכח: המערכות שהופעלו והצליחו היו מערכות לומדות, שהחוקרים יודעים בדיוק כיצד הן מתנהגות, ולכן יש ביכולתם לערב את עצמם כחלק מהמערכת, כך שמעורבת בתהליך בינה של ממש, והיא אכן הובילה להבנה, קטנה וצנועה, ראשונית, חלקית מאוד. אכן יורשים ראויים לאותו "המבנה המורכב באורח לא-ידיאמן שאנו כעת מנסים לנתח ולהבין". כי מה שאנו לומדים בעיסוק רציני בלשון הוא בין היתר שאם ברצוננו להתמודד עם המורכבות, עלינו ללמוד עגווה. והלווייתנים, החיים בעולמם הלווייתני בתכלית? יש תקווה שהם עוד ילמדו את החוקרים בדיוק את זאת. במקרה כזה, אני מציע להעניק להם את הפרס, בכל סכום שיידרש כדי להניח להם לחיות את חייהם ללא הפרעות נוספות.

הסטטיסטי, נאה ככל שהוא עשוי להיות, אינו אלא עמידה בתנאי סף אנושיים שנקבעו לצורך הפעלת מערכות מעשה ידי אדם. וגרוע מכך: מערכות "בינה מלאכותית" גנרטיבית הן קופסאות שחורות שבעליהן ומפעיליהן אינם יודעים בדיוק מה מתרחש בתוכן. וגם אם יתגלה או אף מתגלה ממש כעת, קשר ברור דיו (שוב, קורלציה) בין מקטעי צלילים ומחוות ובין מעשים, תגובות או הימנעות ממעשים או שינוי בתגובות, אין הדבר מוכיח שאנו ניצבים בפני שפה. ובדרך, אין לשכוח את האמצעים העלומים: כימיים, תרמיים, מכניים, מגנטיים ואחרים, שאי-אפשר לנתקם מהצלילים כשאיננו יודעים מה מתרחש בכלל. הרי בתקשורת האנושית עובדים מזה אלפי שנים על פענוח הלשון כפי שהיא נקלטת, כלומר בצלילים - ולימים גם בכתב - ורק בשני הדורות האחרונים מנסים לשלב את המחוות, המבט, תנועות הגוף הקטנות והלא מודעות ועוד שפע של סימנים לכאורה, שאנו רחוקים מאוד מפענוחם ברמה הכללית (שוב, ולו במסגרת לשון אחת ובין שניים או שלושה בני אדם מצולמים בוידאו מכל עבר ומוקלטים ברזולוציה גבוהה). המשתנים רבים מדי, ורבים מהם כלל אינם ידועים לנו.

ונזכיר שוב: סביר מאוד שהמחקר עצמו מפריע ללווייתנים, או לפחות מתערב בהתנהגותם, המתרחשת באוקיינוס שגם כך אינו כפי שהיה מימים ימימה, והוא שונה במאה האחרונה באורח קיצוני מכפי שהוא שהיה במיליוני השנים שבהן התפתחו מיני הלווייתנים.

הנה לכם עוד חופן משמעותי וגם עלום של משתנים.

ולאחר כל זאת, הגענו לתרגום. כלומר ל"תרגום" או לאשליה בדבר האפשרות לתרגם שפה של לווייתנים, בהנחה שיש לפנינו שפה ושהכנו אילו רצפים מצביעים על אילו דברים או עניינים בעולם (ובאיזה עולם? עולמם של הלווייתנים, כמובן, שוב...).

כי פה אנו ניצבים בפני בעיה עקרונית נוספת. אפשר בהחלט לטעון, אפילו חובה לטעון, שתרגום מלשון חיה אחת ללשון חיה אחרת, מניח הבנה הדדית. הדבר עלול להישמע פרדוקסלי: הרי אנו מתרגמים משפה נתונה עבור מי שאינם יודעים אותה ורוצים לקרוא את הכתוב בשפתם. אלא שכל מרחב התרגום מבוסס על יכולת לגשר, על אפשרות להעביר מציאות למונחיה של מציאות אחרת, על מידה של תאימות רב-ממדית המתקיימת בין העולמות. מי שלמד שפות עתיקות, בעיקר שפות שלא היה להן המשך או שקהילת הדוברים המקורית שלהן נכחדה כמעט כליל, או שחלפו דורות רבים והקהילה הדוברת שפות אלו השתנתה מאוד, נתקל מדי יום ביומו בבעיות של אי-תאימות, בקושי להעביר מושגים מתרבות לתרבות. לעתים, והן אינן נדירות, הדבר קורה בין שפות חיות. למשל: נסו לתרגם לאנגלית את המונח "לאום", הסעיף המופיע בתעודות הזהות הישראליות. תזדקקו להערה שוליים נאה, אות וסימן לכך שאי-התאימות עומדת לרוועץ, ושלמעשה אי-אפשר לתרגם את המונח.

ואולי יש טעם לחתום בבעיה נוספת, שאינה נוגעת דווקא לתרגום או לפענוח או להבנה של דרכי תקשורת של לווייתנים. פעם אחר

גלריה

גלריית הבנקאות הפרטית מציגה: שונית פלקו זריצקי

**שונית פלקו-זריצקי,
צלמת ויוצרת**

ילידת 1975, מושב בצרה
חיה ופועלת בלהבים

בעבודותי אני חוקרת את מערכת היחסים בין האדם לסביבתו. גוף העבודות שלי מציג ברובו דיוקנאות עצמיים ודימויים בהם תחושת הזמן והמקום מעורפלת. גופי הוא חומר גלם באמצעותו אני בוראת עולמות דמיוניים, לעיתים קיצוניים, שבהם אני מוצאת את עצמי שואלת האם אני בטוחה או פגיעה, והאם הטבע לטובתי או לנגדי. אני בוחנת את גבולותי, מאתגרת את גופי מתוך רצון עז ליצור סינרגיה בין הסביבה וביני. מאלצת את כוחו של הטבע לפעול לטובתי ובאותה נשימה פוגשת את הגבולות הברורים אותם הוא מציב. גם כשקר לי עד כדי איבוד חושים, כואב או מחניק, אני שומרת על שליטה מלאה.

בת לאם פינית ואב ישראלי. ילדותי הייתה מחולקת בין שני בתים; האחד בישראל, במושב, שם גדלתי ולמדתי במהלך שנת הלימודים, ובית שני בחופשות הקיץ, ביער בפּינלנד, רחוק מציוויליזציה, לחופו של ארכיפלג בים הבלטי. עבודותי נודדות בין נופיה היפים והקסומים של ישראל, של חלקות האדמה, השדות והעצים עמוסי הפירות שאני כה מזדהה איתם, ובה בעת הן מבקשות להישאר קשורות גם לארץ האחרת, הרחוקה. לקור, ללובן של השלג, והעצים הגבוהים והירוקים.

אתר: www.shunitza.com
אינסטגרם: [@shunitza.com](mailto:shunitza.com)

« המשך תערוכה - שונית פלקו זריצקי

גלריה

גלריית הבנקאות הפרטית מציגה: אלכס קרמר

אלכס קרמר (נולד ב-1966 בדושנבה, טג'יקיסטן - אז חלק מברית המועצות) עלה לישראל בשנת 1982 בגיל 16. כבר כנער נחשף לציור ולתרבות, אך את דרכו המקצועית החל אחרי עלייתו ארצה, כאשר למד בבצלאל - האקדמיה לאמנות ועיצוב בירושלים (1988-1992). במקביל למד גם בבית הספר לתיאטרון חזותי, שם חקר את הקשר בין גוף, תנועה ותמונה. השילוב הזה - בין אמנות פלסטית לבין חוויות

תיאטרון ומופע - ליווה אותו בהמשך הקריירה והפך לאחד מסימני ההיכר שלו. מאז סיום לימודיו מתגורר ויוצר בתל-אביב, בסביבה עירונית חיה ותוססת. הסטודיו שלו בדרום העיר הפך למעבדה אמנותית פעילה, מקום שבו מתרחשים גם ניסויים טכניים וגם מפגשים אנושיים עם אמנים אחרים, מוזיקאים ורקדנים.

קרמר מזוהה עם אמנות אקספרסיבית עזה: שכבות צבע עבות, שנמרחות ומגולפות בשפכטל או בידים ממש, פחות במכחול. קווים חדים וסוערים, הנראים לעיתים כמו חריטות באובייקט. צבעוניות עזה - אדומים, כחולים, ירוקים וצהובים שמונחים אחד על גבי השני. תחושה של תנועה ואנרגיה מתפרצת, לעיתים על גבול הפראי.

הוא מתייחס למשטח הציור כאל זירת מאבק פנימית - מקום שבו קו וצבע הם ביטוי לרגש ולאיינסטיגנקט, לא בהכרח לייצוג מציאותי. פעמים רבות מופיעים בעבודותיו דימויים אנושיים, פנים או דמויות, אך הם אינם "פורטרטים" במובן המסורתי אלא ביטוי סמלי-ארכיטיפי.

כפי שאמר באחד הראיונות: "הציור בשבילי הוא שילוב בין עיוורון לתובנה - אני מתחיל מתוך אי-ודאות, מתמסר לאנרגיה, ומתוכה עולה בהדרגה הבנה או גילוי."

קרמר זכה להוקרה ממסדית ומביקורת האמנות בישראל:

- 1991 - פרס הרמן שטרוק להדפס (אגודת האמנים חיפה והצפון).
- 2001 - פרס האמן הצעיר מטעם משרד המדע, התרבות והספורט.
- 2015 - פרס יעקב פינס לאמן הדפס ישראלי מטעם מוזיאון ישראל, כהוקרה על תרומתו הייחודית בתחום ההדפס.
- הפרסים הללו מציבים אותו כאחד האמנים החשובים בדורו, במיוחד בתחום ההדפס ובשילוב טכניקות חדשניות. עבודותיו של קרמר נמצאות באוספים ציבוריים חשובים - כולל מוזיאון ישראל בירושלים ומוזיאון

תל-אביב לאמנות. ● כמו כן, הן נמכרות לאספנים פרטיים בארץ ובעולם. המחירים משתנים לפי גודל, טכניקה ונדירות - מיצירות קטנות הנמכרות באלפי שקלים ועד ציורים גדולים במאות אלפי שקלים.

● מכירות פומביות של יצירותיו מופיעות לא פעם בקטלוגים של בתי מכירות יוקרתיים כמו "תירוש".

בניגוד לאמנים רבים המתמקדים ביצירה סטטית, קרמר רואה באמנות גם חוויית מופע: הוא השתתף בפרויקטים שבהם שילב ציור חי עם הופעות מוסיקה או תיאטרון. בפרויקט "לצייר דרקון" יצר ציור גדול לצד רקדן יפני, כשהתהליך עצמו היה הביצוע האמנותי. הוא עוסק גם בהדפסים ובטכניקות ניסיוניות המשלבות חריטה, שכבות צבע, ושימוש בחומרים לא

קרמר נתפס כאחד הקולות הבולטים של האמנות הישראלית העכשווית: הוא מייצג את החיבור בין מהגרים מברית המועצות לשעבר לבין שדה האמנות המקומי. עבודותיו מבטאות מתח בין חיים בישראל העירונית לבין זיכרונות ותרבות מזרח-אירופית.

הוא השפיע על אמנים צעירים יותר באומץ שלו לשלב בין ציור לבין פרפורמנס, ובשימוש חסר פחד.

אלכס קרמר הוא הרבה יותר מאמן ציור - הוא יוצר טוטאלי, שמחבר בין ציור, הדפס, מופע ותיאטרון. יצירותיו, המשלבות סערת צבעים וקווים עם עומק רגשי וסמלי, הפכו אותו לדמות מרכזית באמנות הישראלית בת זמננו. הן מוצגות במוזיאונים החשובים בישראל, נמכרות לאספנים בינלאומיים, וממשיכות לעורר עניין גם בקרב הקהל הרחב בשל עוצמתן וייחודן.

« המשך תערוכה - אלכס קרמר

אתר מוזאון ישראל, ירושלים

אתר מוזאון ישראל, ירושלים

ד"ר דנה פאר, גרונטולוגית (מומחית לדמנציה ולמדעי הזיקנה)

השפעת הטכנולוגיה על היכולת הקוגניטיבית חדשות טובות ממחקר עדכני

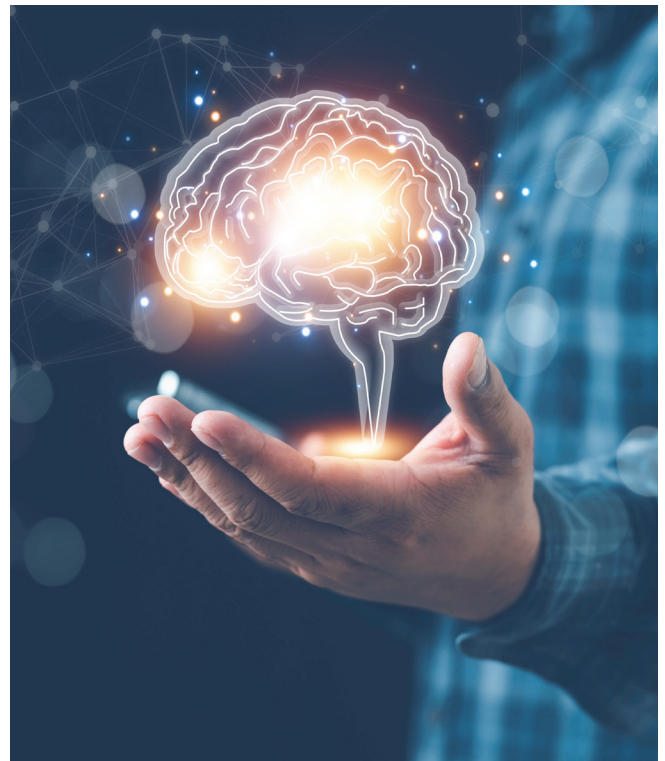
הטכנולוגיה על בריאות המוח - החדשות הטובות: הפתעה! השימוש בטכנולוגיה מגן מפני ירידה קוגניטיבית ודמנציה. בסקירת המחקרים עלה שמבוגרים המשתמשים במחשבים, סמארטפונים ואינטרנט באופן קבוע הראו:

- 58% פחות סיכויים לפגיעה קוגניטיבית.
- 26% הפחתה בקצב הירידה הקוגניטיבית לאורך זמן יתרונות אלו היו יציבים גם לאחר התחשבות בחינוך, הכנסה, בריאות וגורמים חברתיים. אבל, כמו כל דבר בחיים - זה מורכב. יותר שימוש זה לא בהכרח יותר טוב. נמצא ש:

- שימוש מתון בטכנולוגיה הראה את היתרונות הקוגניטיביים החזקים ביותר
 - שימוש מוגזם הראה השפעות מופחתות או שליליות פוטנציאליות
 - שימוש ברשתות חברתיות אצל מבוגרים הראה תוצאות מעורבות/לא עקביות בהתייחס להשפעה על בדידות. הסברים אפשריים להשפעה החיובית המפתיעה:
1. מורכבות קוגניטיבית: טכנולוגיה דורשת פתרון בעיות דינמי, איתור תקלות והסתגלות לממשקים משתנים (כל עדכון תוכנה מלווה בהסתגלות כלשהי, אפילו למקלדת קצת שונה, כמו שקרה לי בעדכון האחרון).
 2. קשר חברתי: כלים דיגיטליים יכולים להפחית בידוד ולשמור על קשרים.
 3. תמיכה ופיצוי בביצוע מטלות ומשימות החיים: שימוש אפליקציות ומכשירים יכולים לתמוך בזיכרון ובתפקוד יומיומי, בפרט תזכורות, יומן דיגיטלי, צילומי מיקום חנייה ועוד.
- בני +65 כיום הם הדור הראשון שמזדקן עם טכנולוגיה דיגיטלית. לפי המחקרים על דור משתמשים זה, שהחל לעשות זאת בבגרותו, מעורבות טכנולוגית מתונה ומכוונת עשויה להיות כלי יקר ערך לשמירה על בריאות קוגניטיבית. אולם, כמו כל דבר בחיים: מתינות ואיכות חשובות יותר מכמות! קישור למחקר:

www.nature.com/articles/s41562-025-02159-9

זוכרים שפעם ידענו בעל פה מספרי טלפונים? איך להגיע למקום אפילו בלי מפה? פעמים רבות נדמה שאנחנו כבר לא ממש משתמשים עוד בזיכרון שלנו, בטח לא כמו פעם. לנוכח התפיסה הידועה: "להשתמש או לאבד", רבים מאיתנו מוטרדים מההשפעה של שימוש בטכנולוגיה על היכולות הקוגניטיביות שלנו, בפרט לאורך זמן. מחקר עדכני ערך סקירת-על מקיפה של 136 מחקרים שכללו למעלה מ-411,000 מבוגרים בני 50+. מחקר זה מגלה מה אנחנו יודעים עכשיו על השפעת

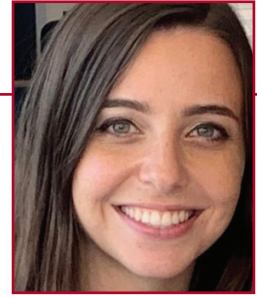

מזרז פסיכולוגיה

צופית טסלר, MA, פסיכולוגית בהתמחות קלינית, מכון תמיר בת"א

מכון תמיר

חג שמח? דכדוך בחגים - תסמינים, גורמים ודרכים מעשיות להתמודדות

קשיים משפחתיים: מפגשים משפחתיים עלולים להיות מורכבים. כך למשל, עבור מי שמתמודד עם שכול, גירושין, נתק או יחסים טעונים, החגים מציפים לעיתים געגוע, כעס או מתח, כבר משלב ההכנות והציפייה למפגש.

● תחושת בדידות: ישנם אנשים החווים בדידות ועצבות בתקופת החגים, בעיקר כאשר אין להם מערכות יחסים קרובות עם בני משפחה או חברים. לצד זאת, גם מי שמוקף באחרים עלול לחוש בדידות עמוקה - במיוחד כאשר הקשרים אינם מספקים תחושות של קרבה, הבנה או שייכות.

● קשיי שינה: שינויי שגרה, ארוחות כבדות ולוחות זמנים עמוסים - נוטים לפגוע באיכות השינה. מחסור בשעות שינה עשוי להשפיע לרעה על מצב הרוח, לפגום בתחושת החיוניות והסבלנות, ואף להחמיר תסמיני דיכאון.

● מנגנוני התמודדות לא בריאים: ישנם אנשים אשר פונים לאכילה רגשית מוגזמת או לשתיית אלכוהול כדרך להקהות רגשות לא נעימים

דכדוך בחגים

תקופת חגי השנה החדשה נוטה להצטייר בעיני רבים כזמן של שמחה, חגיגות, חום ומשפחתיות. תקופה זו לרוב כוללת חופשה מהעבודה והלימודים, ארוחות מיוחדות, מפגשים בין-דוריים וקיום מסורות משפחתיות.

עליאף האווירה החגיגית, ישנם אנשים החווים בימים אלו דווקא עלייה בתחושות של בדידות, לחץ, חרדה, עצבות ואף דכדוך - תופעה המכונה "בלוז החגים" (Holiday Blues).

כאשר מצב הרוח הופך לשלילי, גם השימות פשוטות ושגרתיות, כדוגמת בישול וסידור הבית, עלולות להכביד עד כדי חוסר-אונים, ואירועי החג נתפסים כמעמסה רגשית. לעיתים גם אנשים שמצפים לחגים בשמחה יחוו דכדוך בתקופה זו.

תסמינים של דכדוך בחגים

דכדוך בחגים מתאפיין בעצב מתמשך, אשר מתחיל לקראת תקופת החגים ויכול להימשך גם לאחריה. עוצמתו ומשכו של מצב רגשי זה משתנים במידה רבה מאדם לאדם.

תסמינים נוספים באים לידי ביטוי בשינויים בתיאבון או במשקל, קשיי שינה ועייפות, קושי להתרכז, עצבנות, תחושות של חוסר ערך או אשמה, חרדה מוגברת וירידה ביכולת ליהנות מפעילויות שבעבר הסבו הנאה (אנהדוניה).

גם ילדים ובני נוער עלולים לחוות מצוקה רגשית בתקופת החגים. בקרב ילדים צעירים ייתכנו תסמינים כגון: התנהגויות המבטאות עצבנות, כמו כסירת ציפורניים; תלונות גופניות, למשל כאבי ראש וכאבי בטן; או גרסיה התנהגותית, כדוגמת הרטבת לילה.

מה עלול לגרום לדכדוך בחגים?

דכדוך בתקופת החגים עשוי לנבוע ממספר גורמים:

● ציפיות לא מציאותיות: הרצון ליצור "חג מושלם" פעמים רבות מוביל למאמץ מוגזם, לתכנון יתר ולמתח. כאשר הציפיות מהחג גבוהות מדי ואינן מתממשות, רבים חווים אכזבה, ריקנות או תסכול. הפער בין הרצוי למצוי מתעצם כאשר האדם מאמין שכולם מבליים בחג ומקיימים מערכות יחסים משפחתיות שהן אהבות ותומכות, בעוד שהוא עצמו חווה את החג בשליליות. בעידן הרשתות החברתיות, ההשוואה המתמדת לאחרים דרך התמונות והסיפורים - מעצימה את הפער בין הרצוי למצוי ומגבירה רגשות שליליים.

והציפיות החברתיות סביב החג, עלולים לחוות עומס רגשי ובדידות. מתבגרים הנמצאים בשלבי עיצוב זהות - נוטים לחוות ביתר שאת השוואה לאחרים, כמו גם תחושת שונות או בדידות.

- אנשים עם רשתות תמיכה חברתיות מצומצמות עשויים לחוות בדידות וניכור בתקופה המזוהה עם קרבה, שייכות וחיבור משפחתי.

כיצד ניתן להתמודד עם דכדוך במהלך החגים?

החגים עלולים להציף רגשות של דכדוך, עצב, ריקנות, לחץ או עומס רגשי. מודעות מוקדמת לכך יכולה לסייע להתמודד מראש ולשמור על איזון רגשי. להלן מספר דרכים המסייעות להתמודדות:

- הכירו ברגשותיכם: זה טבעי להרגיש מוצפים, בודדים או מאוכזבים. כאשר מצליחים לזהות את הרגשות ומה מפעיל אותם - ניתן להתמודד עם הרגש באופן מיטיב, עוד לפני שהוא משפיע בעוצמה על מצב הרוח.

- פנו לתמיכה מקצועית: פנייה לאיש מקצוע בתחום בריאות הנפש יכולה להקל על ההתמודדות, לחזק את החוסן הנפשי ולספק כלים מותאמים אישית. לדוגמה, טיפול קוגניטיבי-התנהגותי (CBT) מאפשר לזהות מחשבות שליליות, לערער עליהן ולבנות דפוסי חשיבה גמישים ומאוזנים יותר.

- הציבו ציפיות מציאותיות לחג: החגים אינם חייבים להיות מושלמים, כך שלא חייבים להספיק הכול או לרצות את כולם. תכננו מראש, חלקו משימות, פשוטו את ההכנות והרשו לעצמכם לבקש עזרה. הגדירו מראש מה חשוב לכם באמת ועל מה תוכלו לוותר. מיקוד במה שמהותי מאפשר חוויה נעימה וקלילה יותר.

- הרשו לעצמכם לומר "לא": אין צורך להיענות לכל הזמנה או ציפייה. בחירה מודעת למה להקדיש זמן ואנרגיה - מאפשרת לשמור על איזון ולמנוע שחיקה.

- שמרו על שגרה בסיסית: שינה מספקת, תזונה מאוזנת וסדר יום קבוע - תורמים ליציבות רגשית, במיוחד בזמנים רוויי גירויים ושינויים.
- פנו לעצמכם זמן: בין כל הלחץ והעומס, מצאו רגעים קטנים של שקט כדוגמת קריאה, הליכה, מוזיקה או מנוחה פשוטה - כל אלו יכולים לשפר את מצב הרוח.

- שמרו על תנועה: פעילות גופנית, גם אם קצרה, מעודדת שחרור אנדרופינים, משפרת את מצב הרוח ומפחיתה מתחים. תנועה גופנית סדירה מחזקת את הבריאות הנפשית והגופנית כאחד.

- צמצמו חשיפה להשוואות במדיה החברתית: זכרו שהנראה כלפי חוץ, במיוחד ברשתות החברתיות, אינו משקף בהכרח את המציאות. במקום להשוות, התמקדו במה שמיטיב עימכם ובמה שמעניק לכם משמעות.

החגים אינם צריכים להיות מושלמים על מנת להיות משמעותיים. לעיתים דווקא הרגעים הפשוטים והבלתי מתוכננים, כדוגמת שיחה נינוחה, בדיחה מסביב לשולחן או ערב שקט בבית - הם אלו שמעניקים לתקופה זו את ייחודה. כאשר מרפים מציפיות גבוהות, מקדישים זמן לדאגה לעצמנו ונעזרים בתמיכה בעת הצורך, ניתן להפוך את החגים להזדמנות לחיבור אותנטי, להתבוננות פנימית ולתחושת התחדשות אמיתית.

במהלך החגים. ההקלה הזמנית לא פעם מובילה לריקנות, אשמה או דכדוך מתמשך.

- לחץ כלכלי: חגים כרוכים בהוצאות רבות - מתנות, נסיעות, ארוחות חגיגיות וקישוטים. עבור אלו שחווים קשיים כלכליים, הדרישות הללו עלולות להגביר תחושות של לחץ, חוסר אונים או עצבות.

- הרהורים על השנה שחלפה: תקופת החגים מזמינה התבוננות פנימית וסיכום של השנה החולפת. כאשר אנשים חשים שלא מימשו את יעדיהם או לא עמדו בציפיות שהציבו לעצמם - יכולים להתעורר אצלם רגשות של תסכול, ביקורת עצמית, ולעיתים גם עצב, ייאוש וכישלון.

בסקר שנערך בשנת 2014 נמצא כי בעוד שרבים חווים תחושות חיוביות במהלך החגים, כמו אושר, אהבה ומצב רוח חיובי - רגשות אלו לעיתים קרובות מלווים גם בעייפות, מתח, עצבנות ועצבות. יתרה מזאת, 38% מהנשאלים דיווחו על עלייה ברמות הלחץ בתקופת החגים, בעיקר בשל חוסר בזמן, לחץ כלכלי ולחצים סביב אינטראקציות משפחתיות.

מי נמצא בסיכון גבוה יותר לחוות דכדוך בתקופת החגים?

החגים מעוררים רגשות מעורבים אצל רבים, ובמיוחד בקרב מי שמתמודד עם נסיבות חיים מאתגרות או קשיים רגשיים. בין קבוצות הסיכון ניתן למנות:

- אנשים המתמודדים עם קשיים נפשיים, ובפרט עם דיכאון קליני, עשויים לחוות בתקופה זו החמרה בתסמינים ופגיעה במצב הרגשי. עבור מי שחווה לאחרונה אובדן, אבל או פרידה, תקופת החגים נוטה להעצים רגשות של געגוע, ריקנות וכאב.
- הורים יחידנים אשר נושאים לבדם את נטל ההורות, הלוגיסטיקה

מהפכה טעונה

תחבורה ירוקה עם 0% זיהום סביבתי - מהי המשמעות, מהן ההשלכות, והאם העולם של 2035 באמת יהיה שם, תוך שהוא הורג את מנועי הבעירה הפנימית?

אחד החסמים הגדולים ביותר, לצד סכנת התלקחות סוללות של כלי רכב חשמליים, הוא הזיהום הסביבתי שייגרם עקב אי מיחזור או מיחזור לקוי של הסוללות ושל המנועים החשמליים, העלול לגרום לזיהום סביבתי בקנה מידה אדיר, לצד הזיהום הכרוך בתהליך ייצור הסוללות והמנועים החשמליים.

סוללות שלא ימוחזרו כראוי יכולות להרעיל את האוויר, את האדמה ואת המים על ידי חומרים מסוכנים כמו ליתיום וקובלט שיחלחלו לשם ועלולים לגרום לסכנות בריאותיות קשות ולמוות לאנושות, לבעלי החיים וגם לצמחים.

טיפול בחסמים והפעלת תשתית טעינה עניפה יכולים לשפר את הסיכויים להשלמת המהפכה בעתיד.

היעד - 2035

כבר בימיה הראשונים של המהפכה החשמלית לא רק ספקולנטים, אלא גם רגולטורים ויצרני רכב גדולים ומכובדים טענו ש"תוך שנים בודדות" שוק הרכב ייפך לחשמלי לחלוטין (מגמת "אפס זיהום סביבתי"), ודה

לפני שנים בודדות, יצא האיחוד האירופאי לצד רוב יצרני המכוניות האירופאיות בהצהרה, שעד 2035 שוק כלי הרכב החדשים בעולם, עד כמה שזה תלוי בהם - יהיה חשמלי לחלוטין, כשהכוונה היא, שעד לשנת 2050 כלל הרכבים שינועו על הכבישים בעולם - ייצרו 0% זיהום, מה שמכונה eMobility.

כ-5 שנים אחרי שהחשמל הפך דומיננטי בכבישים, והפך את היצרנים ואת המשתמשים למנוסים, יש דעות חלוקות בנושא, ודי ברור לכולם שהנהגה קונבנציונלית לא תעלם מהעולם כל כך מהר. אז נכון להיות, איך באמת צפוי להיראות ענף הרכב הגלובלי בעוד כעשור?

תחילתה של המהפכה

אין ספק שהרכב החשמלי גרם למהפכה גדולה בענף, שהואצה באופן אקספוננציאלי ב-5 השנים האחרונות.

בישראל המהפכה תרמה את חלקה לטובת שוק בו כל רכב חדש רביעי שנמכר - הוא חשמלי; בסין המהפכה גדולה הרבה יותר, כשכמחצית מכלי הרכב החדשים שנמכרים שם - חשמליים.

חסמים ופתרונות - בדרך להשלמת המהפכה

שימוש אינטנסיבי לאורך כמה שנים על ידי מיליוני לקוחות ברחבי הגלובוס, לצד בחינה מעמיקה של הנושא על ידי לקוחות שטרם הפכו שותפים למהפכה, גילו לא מעט חסמים או משוכות שיש לעבור, שחלקם מנבאים האטה ברמת ההתלהבות הכללית מרכב חשמלי ואולי אף לירידה בביקוש בהתאם, אלא אם החסמים הללו יטופלו.

בין המרכיבים המשפיעים על הביקוש ועל המכירות ניתן למצוא את הנושא הרגולטורי, מדיניות ממשלתית בנושא תקנות זיהום אוויר; ממשלות שיתנו תמריצים בדמות סבסוד והקלה במיסוי, לצד מענק על עצם ויתור על הרכב המזוהם, הנחות והטבות מס לרוכשי המכונית החשמלית - יכולים להטות את שיקולי המיקרו של כל משק בית שעתיד לרכוש רכב חדש.

מעבר לכך, שיפור טכנולוגי מתמיד ובעיקר הגדלת טווחי הנסיעה פר טעינה, לצד הורדת מחירי הסוללה - יכולים אף הם לפתור חלק מהחסמים הקיימים כיום - בכל הקשור למחיר מכירה צפוי (Resale Value) ולתחזוקה שוטפת, בעיקר לפני תום אחריות על הסוללה, לכל מי שעתיד להחזיק ברכב לא מעט שנים.

דבר נוסף הוא התשתיות של הטעינה - ככל שאלה תהיינה מפורזות באופן אינטנסיבי יותר ברחבי המדינה, ככל שזמני הטעינה (והמתנה) יתקצרו ושסביבן יקומו מרכזי קניות או פעילות יצרית אחרת לתעסוקה בעת טעינה - כך הדבר ימנע חסם או חשש בקרב הלקוחות.

ואמר שמהלך של החרמת מנועי הבעירה הפנימית יביא להתמוטטות טוטאלית של תעשיית הרכב האירופאית. מעבר לכך אף הוסיף, שחייבים לבצע בדיקה של מה שקורה בשטח, אחרת יהיה זה משול לדהירה בשיא המהירות אל עבר הקיר; בדיקה שכזו אמורה להתבצע על ידי ועדה מיוחדת מטעם האיחוד האירופאי עוד השנה.

למרות שבין השנים 2021 ל-2023 בוצעו השקעות בהיקפים גדולים מאד בתחום הרכב החשמלי - כ-70 מיליארד דולר באירופה ולא פחות מ-97 מיליארד דולר בארה"ב^(*), כנראה שהספקות שמתחילים לצוץ ולמתן את ההתלהבות מהנושא ישפיעו על המוטיבציה של המשקיעים להשקיע בעתיד הקרוב בתחום.

(* הנחנים נלקחו מאתר המועצה האירופאית לתחבורה וסביבה.

לסיכום

ההיתכנות של השלמת המהפכה החשמלית לא תלויה רק בנושא הטכני והטכנולוגי, אלא שהיא בעיקר תלויה במוטיבציה של הרגולטורים השונים, התמריצים שיתנו ליצרני הרכב וללקוחות הפרטיים וגם המחויבות ארוכת השנים לתהליך.

לא פחות חשובים הם החסמים מהסביבה - אותה אחת שרוצים להפוך לירוקה, אך רגע לפני, צריך לבחון את הזיהום הנגרם מייצור הסוללות, כלי הרכב והמנועים החשמליים ואולי החשוב ביותר - מהנזק הסביבתי שעלול לגרום מיחזור לא נכון של כמויות אדירות של סוללות עצומות.

לא פחות חשוב, עדיין קיימים כמה חסמים גדולים בעיני הלקוח שכבר התנסה ברכב חשמלי וגם בקרב אלה שרק למדו את הנושא מבלי שהפכו עדיין ללקוחות, ואם אלה לא יטופלו, החזון של 2035 לא יוכל להתממש, בטח לא במלואו.

מעבר לכך, יצרני רכב צריכים להרחיב את היריעה עם דגמים חדשים נוספים, בעיקר הזולים שביניהם, הרחבת השקעות בתשתית, במחקר ופיתוח ובמפעלים, וגם בהכשרת עובדים בטכנולוגיה החדשה - לא רק לטובת הייצור אלא גם לתחזוקת כלי הרכב החשמליים במרכזי השירות. אז האם הרכב שאינו חשמלי ימות בעוד כעשור? זמן יגיד, אך לפי שעה נראה שכמות החסמים בדרך לשם עדיין גדולה מאד.

פקטור, תיאסר מכירה של כלי רכב חדשים שבקרבם מנועי בעירה פנימית; תאריכי היעד שבהצהרות אלה תוקנו די מהר מ-2025 לשנת 2030 ולאחר מכן ל-2035, כשורה על סיום מכירת מנועי בנזין ודיזל במכוניות החדשות. המטרה של המצהירים היא להביא להפחתה כוללת של כ-15% מהזיהום הכללי הנגרם על ידי כלי רכב חדשים כבר בשנה זו, 55% הפחתה משיעור הזיהום עד 2030 ו-100% הפחתה עד לשנת 2035, שם החזון מדבר כאמור על מכירה של כלי רכב חשמליים בלבד (פרטיים ומסחריים קלים).

שיעורי חדירת הרכב החשמלי והמספרים שמנבאים לעתיד, מדברים על כ-26% של כלי רכב חשמליים EV מכלל כלי הרכב שימכרו בעולם - כבר בשנה הבאה.

לשנת 2030 מדברים על 42%, כ-64% בשנת 2035, ולא פחות מ-83% בשנת 2040.

ובמספרים - מ-21 מיליוני כלי רכב חשמליים שמסתובבים בעולם כיום, עד כ-87 מיליוני כלי רכב תוך 15 שנים מהיום.

האיחוד האירופאי

מגמה זו נתמכת גם היום על ידי האיחוד האירופאי, ועל ידי מדינת קליפורניה שבארה"ב, וחלק אף טוענים, שכבר ב-2028 מכוניות אירופאיות חשמליות תהיינה זולות מאלה הלוגמות בנזין או סולר, ועם עלויות אחזקה ונסועה נמוכות - האטרקטיביות המסחרית של החשמליות תסייע להשלים את המהפכה החשמלית.

המוטיבציה ליצר עולם נקי יותר הניבה השקעות-עתק בתחום הרכב החשמלי. כבר בתחילת הדרך, כבר אחרי פרסום יעדי הזיהום מ-CO₂ ממכוניות, גדלו מימדי ההשקעה בתחום וצמחו פי 30 (!) ממה שהושקע עד אותו רגע, והביא להשקעה בנושא באירופה בלבד - של כ-60 מיליארד דולר.

מעבר לכך, כבר לפני כ-5 שנים דובר על תכנון של הקמת כ-50 מגה-מפעלים באירופה לייצור סוללות לרכבים חשמליים תוך 10 שנים בלבד, הדורשים השקעה של כ-170 מיליארד דולרים נוספים. (*)

יחד עם זאת, כבר בשעה זו נשמעות קריאות המזהירות מפני ההצהרות אודות 0% זיהום ב-2035, כמו זו של מנכ"ל מרצדס העולמית, Ola Kallenius, שרק לאחרונה התראיין לעיתון הגרמני Handelsblatt,

מדור טכנולוגיה ומדע

ד"ר רועי צזנה - חוקר עתידים ובינה מלאכותית במרכז בלוטניק באוניברסיטת תל אביב. מחבר הספרים "המדריך לעתיד" ו-"השולטים בעתיד".

מחקר מ-MIT מזהיר:

שימוש מופרז בצ'אט-GPT עלול לפגוע בקישוריות המוחית ובחשיבה ביקורתית

הגאווה שלהם בכך שהמאמרים היו פרי ידיהם ומוחותיהם - הייתה נמוכה יותר. "זו לא דעה" מסכם לופ. "זהו נזק מוחי בודק משימוש-יתר בבינה מלאכותית". לפחות, אני חושב שלופ כתב את זה. כשהעברתי את הטקסט שלו בבוחן-אוטומטי, התשובה הייתה שיש רק 24 אחוזי סיכוי שאדם כתב את הטקסט. האמת, כרגיל, מורכבת יותר. אבל הפעם היא מורכבת קצת-יותר, והרבה-יותר.

האמת המורכבת קצת-יותר

לופ - אומנוע הבינה המלאכותית שלו - צודק. השימוש בצ'אט-GPT לביצוע מטלות מסוימות, באמת יכול לפגוע ביכולות הקוגניטיביות שלנו עבור אותן מטלות. אין דרך מסביב לזה. אפשר להתווכח לגבי המספרים המדויקים, אבל הנבדקים בקבוצה שהשתמשה בבינה המלאכותית חוו ירידה משמעותית בעוצמת הסיגנל שמשקף את זרימת המידע בין אזורי המוח השונים (dDTF). הנבדקים שהשתמשו במוחותיהם בלבד, כדברי החוקרים - "מינפו רשתות עצביות רחבות ומבוזרות כדי לייצר תוכן פנימי" או במילים אחרות, הם חשבו. ומה עם אלו שהסתמכו על הבינה המלאכותית? הם - "עשו אופטימיזציה לשילוב מוסדר של ההצעות שהבינה המלאכותית הפיקה". כשמתכלים על הדברים מהבחינה הזו, כל היתר כבר ברור מאליו. רבים מהמשתמשים בבינה המלאכותית לא הצליחו לצטט מהמאמרים ש- 'כתבו', זה נכון. למה שיצליחו? הם בסך הכל לקחו את הכתיבה של הבינה המלאכותית, סידרו אותה קצת מחדש, וסיימו שם. הם גם לא חשו בעלות על התוצר, מאותה סיבה בדיוק.

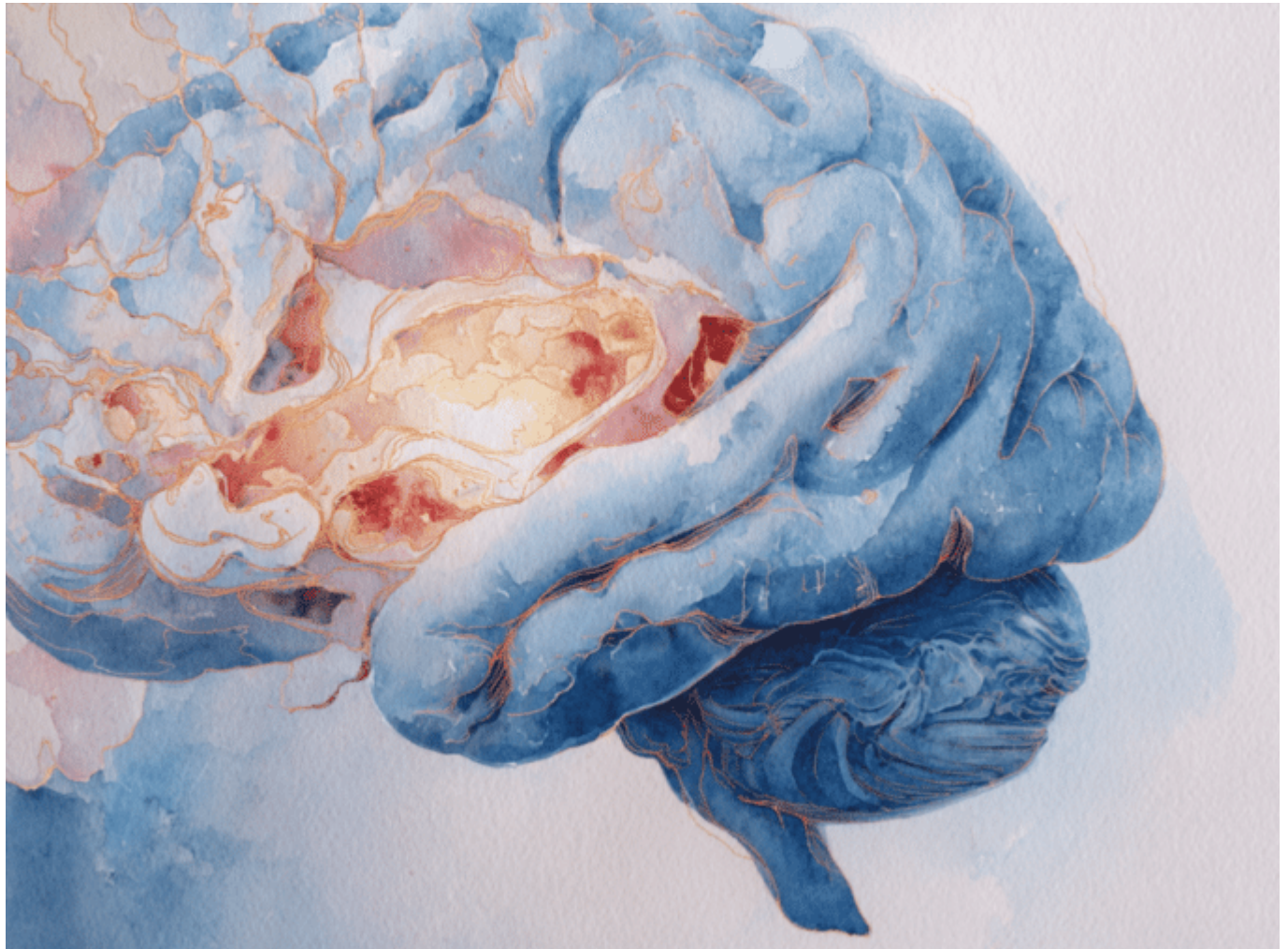
מחקר חדש חושף ירידה דרמטית בפעילות מוחית בקרב משתמשי בינה מלאכותית בכתיבה - ומעלה חשש מהשפעות עמוקות על החינוך, הזיכרון והעצמאות המחשבתית של הדור הבא

האם CHATGPT משפיע על המוח?
For the times, they are a-changing...

ברשתות מסתובב לאחרונה מחקר חדש תוצרת MIT, שעורר סערה גדולה. חלקה בצדק, חלקה פחות. אם נסכם את המסקנה הסופית של המחקר כפי שהיא הוצגה ברשתות החברתיות, הרי היא שצ'אט-GPT גורם למוח שלנו להירקב. נקודה. החוקרים ביקשו ממתנדבים לכתוב מאמרים בשלוש דרכים: היו את אלו שהתבקשו לכתוב כשהם חמושים רק בכוח המוח שלהם עצמם. הייתה קבוצה שניה שנעזרה במנועי חיפוש כמו גוגל והקבוצה השלישית, כמובן, זכתה להשתמש בצ'אט-GPT. במהלך הכתיבה, החוקרים בחנו את הפעילות החשמלית במוחות המתנדבים באמצעות אלקטרודות שהוצמדו לקרקפת. והתוצאות היו מזעזעות!

"סריקות מוחיות חשפו את הנזק", כתב מתיו לופ בפוסט שזכה לעשרות אלפי לייקים בפייסבוק. "קישורים עצביים קרסו מ- 79 ל- 42 בלבד. זוהי הפחתה של 47 אחוזים בקישוריות במוח. אם המחשב שלך היה מאבד מחצית מכוח העיבוד שלו, היית אומר שהוא הרוס. זה מה שקורה למוחות של המשתמשים בצ'אט-GPT".

לופ ממשיך ומפרט כי רוב מכריע של המשתמשים בצ'אט-GPT לא הצליחו לצטט מהמאמרים שכתבו דקות ספורות לפני כן. ואם זה לא מספיק, הרי שתחושת הבעלות שלהם על המאמרים -

לפעולות הללו.

האמת הזו חשובה במיוחד בחינוך. ילדים רבים כיום מקבלים את הבינה המלאכותית לידים, ואומרים לה פשוט לעשות עבורם את שיעורי הבית. בעצם, לא רק ילדים. גם סטודנטים, ואפילו מבוגרים שעושים קורסים. במקרה הטוב, כל אותם ילדים, צעירים ומבוגרים מבקשים מהבינה המלאכותית רעיונות, ומלווים אותה בתהליך הליטוש של אותם רעיונות ועד שהיא כותבת עבורם את המאמר הסופי.

מה שהמחקר הנוכחי מראה לנו הוא שדרך העבודה הזו כנראה אינה מוצלחת באותה המידה, כמו למידה עצמית, עם חשיבה עמוקה ו- 'שבירת הראש'. כן, הבינה המלאכותית עוזרת לכולנו לעשות את המטלות שלנו מהר יותר, ואולי אפילו טוב יותר. אבל כשאנחנו משתמשים בה, אנחנו פוגעים ביכולת שלנו ללמוד איך לעשות את המטלות האלו בעצמנו.

כל מורה צריך להיות מודע לאמת הזו, כשהוא נותן לתלמידים שלו מטלה שניתנת לביצוע עם בינה מלאכותית. הוא צריך להסביר להם למה הם צריכים להיזהר מהשימוש בכלי הזה. אסור לתת

הבינה הגדולה יותר צצה בשלב האחרון של המחקר. המשתמשים בבינה המלאכותית התבקשו 'לכתוב טלפונים' ולהפסיק את השימוש בה. עכשיו הם היו צריכים לכתוב את המאמרים שלהם בעצמם. ומה קרה? ניתן לחוקרים לענות.

"הסרת התמיכה מהבינה המלאכותית, פגעה משמעותית במשתתפים" אמרו החוקרים. כלומר, אלו שהתרגלו לעבוד עם בינה מלאכותית, ולא להתאמץ ולהפעיל את המוח על כתיבת מאמר, התקשו יותר בכתיבת מאמרים ברגע שהמשענת הזו נלקחה מהם. ומה קרה כאשר המשתתפים האחרים - אלו שעבדו עם מוחותיהם בלבד עד כה - התבקשו לכתוב מאמרים חדשים בעזרת הבינה המלאכותית? שם ניכרה תוצאה הפוכה: הפעילות המוחית שלהם השתפרה. הם ידעו איך לתחקר את הבינה המלאכותית בצורה ביקורתית וחכמה, בנושא שכבר הבינו היטב בעצמם.

כך שהאמת המורכבת קצת-יותר, היא ששימוש בבינה המלאכותית כדי להחליף חשיבה, מנוון את החשיבה. אם אנחנו לא משתמשים במוח, לא מאתגרים את עצמנו, לא חושבים על החשיבה שלנו - אנחנו לא מפתחים ומשמרים את המעגלים העצביים שאחראים

לתלמידים לעבוד עם בינה מלאכותית בלי שיבינו איך להשתמש בה נכון. התלמידים צריכים שלא להשתמש בה כדי שתיתן להם את התשובות, אלא להפך: כדי שתשאל אותם את השאלות הנכונות, ותספק להם הנחיה ויעוץ שיעזרו להם לעשות את שיעורי הבית, ולהפעיל את המוח בעצמם בנקודות הנכונות. לא להימנע לגמרי מהשימוש בבינה המלאכותית. זה בלתי-אפשרי. כן להשתמש בה בצורה הנכונה, במינון הנכון ובמקומות הנכונים. זו האמת המורכבת קצת-יותר. אבל יש אמת מורכבת הרבה-יותר.

האמת המורכבת הרבה-יותר

בשנת 1673 כתב אחד מהפרופסורים באוקספורד את המשפט הבא ביומנו -

"מדוע זה פוחתת הלמידה היציבה והרצינית, ומעטים - אם בכלל - ממשיכים בה עכשיו באוניברסיטה? התשובה: בגלל בתי הקפה, בהם הם מבלים את כל זמנם."

אותו פרופסור צדק בדבר אחד: סטודנטים באמת נהגו לבלות יותר ויותר זמן בבתי הקפה באותן השנים. אלא שהוא לא הבין מה המשמעות הגדולה יותר של השינוי. במקום שהחוקרים והסטודנטים יסתגרו במשרדים צרים ואפולוליים עם מחשבותיהם, הם מצאו מקומות מפגש חברתיים. נכון, בתי הקפה שימשו את הסטודנטים בעיקר לשיחות חולין, אבל הם גם אפשרו להם להחליף רעיונות פרוצי-דרך, להגיע לתובנות ולפתח שיתופי פעולה. אחד מגדולי הפילוסופים בהיסטוריה, ג'רמי בנתהאם, פיתח את תיאוריית התועלתנות שלו באחד מבתי הקפה של אוקספורד. וקשה לדעת כמה מהרעיונות הגדולים של מאתיים השנים האחרונות הועלו ונידונו במפגשי סטודנטים וחוקרים בתי הקפה, בפאבים או במסעדות שבאוניברסיטאות.

קל לנו לצחוק היום על אותו פרופסור, שלא הבין את העולם החדש של 'הצעירים'. אבל גם אנו חוטאים בכך באופן קבוע, כאשר אנו רואים רק את השפעותיהן השליליות של הטכנולוגיה, או של מגמות חברתיות חדשות, ולא שואלים את עצמנו האם הן יכולות דווקא לקדם את הצעירים בעולם החדש.

ספציפית במקרה של המחקר החדש, אנחנו צריכים לשאול את עצמנו: בעולם בו הבינה המלאכותית יכולה לכתוב מאמרים ברמה אנושית, ויכולה לעשות זאת טוב יותר ומהר יותר מכל אדם, מה נותר לבני-אדם לעשות?

אני חושד שבעולם כזה, הכתיבה הלוגית, הדורשת חשיבה אנושית מאומצת ומדוקדקת, תזכה להערכה פחותה מצד הסובבים. כתיבה שכזו, אחרי הכל, יוכל כל אדם להפיק באמצעות בינה מלאכותית. אולי נעריך יותר דווקא סוגים אחרים של יצירה, שמאפשרים לאדם לבטא את עצמו ואת הייחודיות שלו. ואולי בזכות הבינה המלאכותית שתעזור לכל ילד ללמוד ולפתח את עצמו, נחליט שכתובת מאמרים היא בכלל דרך מיושנת ולא-יעילה לפיתוח המוח והחשיבה.

או שפשוט נעשה העלאה של מידע ישירות למוח, באמצעות אלקטרודות שישפיעו ישירות על העצבים עצמם. עם טכנולוגיה מתקדמת מספיק, גם זה אמור להיות אפשרי.

טכנולוגיה חדשנית

אני לא מנסה לטעון שלא צריך להתייחס בכובד ראש למשמעויות של המחקר החדש. אבל כשמסתכלים על הטווח הארוך, אנחנו שומעים תמיד חששות בסגנון "הבינה המלאכותית תעשה הכל, והמוח שלנו יתנוון לחלוטין". האמת היא שדרכי חשיבה מסוימות אכן יתנוונו אצל אנשים רבים, אבל הם יפתחו דרכי חשיבה אחרות שעדיין יאפשרו להם להתקיים בחברה האנושית בהצלחה. כך קרה, לפחות, לאורך ההיסטוריה עד כה. סביר להניח שזה מה שיקרה גם בעתיד הנראה-לעין. אולי.

החשש האמיתי שלי

החשש האמיתי שלי קצת שונה, והוא מתייחס לפסקה שמופיעה לקראת סוף המחקר, ולא ראיתי שצוטטה עד כה בתקשורת.

"אולי אחד הממצאים המדאיגים ביותר הוא שמשותפים [שהשתמשו בבינה המלאכותית] התמקדו בעקביות בסדרה צרה יותר של רעיונות. חזרתיות זו מרמזת שמשותפים רבים לא חשבו לעומק על הנושאים, או בחנו בביקורתיות את החומר שמודלי השפה הגדולים סיפקו."

מה קורה כאשר אנשים אינם חושבים לעומק או בביקורתיות? "התוצאות במחירים בטווח הארוך הן פגיעה בחשיבה הביקורתית, פתיחות מוגברת למניפולציות, ויצירתיות מופחתת. כאשר משותפים משחזרים הצעות מבלי להעריך את הדיוק או הרלוונטיות שלהן, הם לא רק מאבדים את הבעלות על הרעיונות, אלא גם מסתכנים באימוץ נקודות מבט שטחיות או מוטות." וזה החשש האמיתי שלי: שבעולם החדש אליו אנו נכנסים, מנהיגים יוכלו לשלוט יותר בקלות בציבור באמצעות הבינה המלאכותית. שילדינו יפתחו עור של פיל לכל טענה שמגיעה מפיותיהם של פוליטיקאים, ולא יאמינו בדבר. לא נעים לומר, אבל לשליטים של היום יש אינטרס מובנה לגרום לכל זה לקרות.

במאות השנים האחרונות של המהפכה התעשייתית, המוחות הגדולים - המדענים והממציאים המבריקים - היו אחראים להתקדמות המדע והטכנולוגיה. המנהיגים היו צריכים להיזהר תמיד שלא 'לטמטם' את הציבור יותר מדי. אבל בעולם העתידי, בו הבינה המלאכותית תהיה חכמה יותר מכל מדען ומהנדס אנושי, לא יהיה למנהיגים כבר את אותו אינטרס. ואם אותה בינה מלאכותית ממש יכולה לאפשר להם לשלוט בהמונים, הרי שהם עלולים לפנות לדרך זו בשמחה.

רוצים למנוע את זה מלקרות? נתחיל בצעדים קטנים. נלמד את ילדינו איך ללמוד ואיך לחשוב בכוחות עצמם, ונחשוף אותם לעבודה עם הבינות המלאכותיות באופן הדרגתי ושקול. נלמד אותם חשיבה ביקורתית וזירה, ונשתמש בבינה המלאכותית לטובת העניין, כדי לפתח עבורם תרגילים, סימולציות ומערכי שיעור. נשתמש בה ככלי לתגבור החשיבה האנושית, ולא להחלפתה. והעיתיד? הוא יבוא בבוא הזמן.

מדור תרבות

גיא פולת, הספרנים

הספרנים
בלוג הספרייה הלאומית

מגן הדוד של לואי ארמסטרונג

הוא היה אחד מנגני הג'אז המובילים בעולם, ועד היום נחשב לחצוצרן המפורסם בהיסטוריה. למרות שלא היה יהודי, הוא ענד כל חייו על צווארו שרשרת מגן דוד שלא הוריד לעולם. השרשרת היתה תזכורת למשפחה יהודית שעזרה לגדל אותו - ואף סייעה לו לרכוש את כלי הנגינה הראשון שלו. סיפורו של המוזיקאי הנודע שנפשו נקשרה בנפשה של משפחת קרנופסקי - ואיזו שערוריה התעוררה כשהופיע בישראל?

(היום ליטא) והגיעו לארצות הברית, חסרי כל. הם התיישבו בניו-אורלינס, באחת מהשכונות העניות בעיר, שכונה שמרבית תושביה היו אפרו-אמריקאים. הם הקימו עסק קטן של איסוף ומכירת גרוטאות ברחבי העיר, ובלילות היו מוכרים את שללם בעגלות פחם ברובע האדום של העיר. לתפעול העסק הם רכשו שני סוסים ועגלות, וגייסו לא מעט מילדי השכונה העניים לעבוד עבורם (רק ב-1936 נחקק בארה"ב חוק האוסר על העסקת ילדים מתחת לגיל 16).

לואי ארמסטרונג, 1947. צילום: Harry Warnecke and Gus Schoenbaechler. National Portrait Gallery

"בלי היהודים הטובים האלה, היינו גוועים ברעב פעמים רבות. כל חי אוהב את העם היהודי."

Louis Armstrong, Louis Armstrong: in his own words : selected writing

לילד הזה, שעדיין לא ידע שיגדל להיות אחד מנגני הג'אז החשובים בעולם, קראו לואי ארמסטרונג, או "סאצ'מו", כשם חיבה. שנים אחר כך, כשהיה כבר כוכב עולמי, קיבל ארמסטרונג שרשרת מגן דוד מזהבת מחבריו אייב ופרנסס דונן, בעלי חנות תכשיטים בלוס אנג'לס. ארמסטרונג ראה במגן דוד תזכורת לימים שהעביר עם "המשפחה היהודית שלו" כפי שנהג לכנות את משפחת קרנופסקי ולילד העני שהיה בניו-אורלינס, ולא הוריד אותו מעולם. הילד הקטן שכל כך היה זקוק לתמיכה ודחיפה - ומצא אותה אצל משפחת מהגרים יהודית ענייה מליטא.

השנה היא 1907, בחודשי הקיץ הלוהטים של ניו אורלינס: ילד בן שבע דוחף עגלה מלאת פחם וגרוטאות ברחוב דרומי ומאובק בניו אורלינס. העבודה היא עבודה קשה של ניקוי בקבוקי זכוכית, סחיבת פחם, ודורשת מהילד גם לאמץ את קולו הצעיר בצעקות: צעקות דחיפת העגלה הכבדה וצעקות כדי למשוך לקוחות. בערב, לאחר שתם יום העבודה, במקום ללכת לביתו, הוא הולך לאכול ארוחת ערב עם המשפחה שהעסיקה ואימצה אותו באופן לא רשמי, משפחת קרנופסקי - זו משפחה של יהודים ליטאים עניים, מהגרים טריים מאירופה. אחרי האוכל, אם המשפחה, טילי, מרימה את התינוק, דיוויד, על הידיים ושרה לו את שיר הערש Russian Lullaby - והילד מצטרף אליה לשירה.

כמו יהודים רבים אחרים בסוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20, בני משפחת קרנופסקי נמלטה מתחום המושב ברחבי האימפריה הרוסית

ואז לאכול. אני שמחתי על זה, כי האוכל היה טעים כל כך ולפעמים בבית שלי לא היה מה לאכול כלל".

אהבתו של ארמסטרונג לאוכל יהודי כללה גם מאכל יהודי שדווקא לא נתפס לרוב כמעדן: מצות. כל חייו הוא נהג לאכול מצות, שהפכו לאחד מהנשנושים החביבים עליו (לאורך כל השנה ולא רק בחג הפסח). "אשתי לוסייל תמיד היתה שומרת מצות בקופסת הלחם כדי שאוכל לנשנש אותם מתי שארצה, בייחוד כשהייתי קם באמצע הלילה", הוא גילה.

Hello, Dolly, This is Louis, Dolly

למרות הקשר עם משפחת קרנופסקי, חייו של לואי הצעיר לא היו קלים. הוא נשר מבית הספר בגיל 11, וגיל ההתבגרות שלו היה רצוף מכשולים וקשיים. תקופות מסוימות הוא, אמו ואחותו נאלצו להתגורר בדירת חדר אחת קטנה ולחלוק מיטה, בלי מזרון. במשך תקופה אחד מבני זוגה של אמו היה נוהג באלומות כלפיו. בגיל 15, הוא ניסה להצטרף לחיי הפשע השוקקים של ניו-אורלינס והחל לעבוד כסרסור עבור עובדת מין בשם נוטסי. היחסים ביניהם עלו מהר על שרטון שהסתיים כשנוטסי דקרה את ארמסטרונג בכתף. חיי הפשע, הבין ארמסטרונג, אינם בשבילו.

לצד הפשע והעוני, רחובות ניו אורלינס היו אז מלאים גם בצלילים הראשונים של מוזיקת ג'אז, צלילים שקסמו לארמסטרונג ושכללו את דרכו החוצה מגטאות העיר. בנוסף לעבודה עם משפחת קרנופסקי הוא הצטרף גם ללהקת מופעי רחוב. בגיל 16 בערך הוא עזב את עבודתו עם המשפחה כשהתקבל לעבוד עם להקת מוזיקאים שניגנה על סיפונה של אונית נוסעים בנהר המיסיסיפי. במת ההופעות על סיפון האונייה הייתה רחוקה מלהיות מפוארת, אבל שם, על המים ומול הנוסעים - הוא למד לקרוא תווים באופן מסודר בפעם הראשונה בחייו. הוא גם השתפף בנגינה אינטנסיבית ויכולת אלתור בהתאם למצב רוחו של הקהל. את השנים שבילה על סיפונה של ספינת הנוסעים כינה "האוניברסיטה שלי". מספינת הנוסעים הוא עבר לשיקאגו, שם הופיע במועדוני הג'אז בעיר ולאחר מכן עבר לניו יורק. בתפוח הגדול הוא הפך מנגן צעיר לחוצרן שכולם מדברים עליו.

בשנים שלאחר מכן הקים את ההרכבים המיתולוגיים Hot Five ו-Hot Seven, הקליט יצירות שהפכו לאבני דרך כמו West End Blues ו-Potato Head Blues, והפך לאחד מנגני הג'אז האהובים בעולם. בשנות ה-60, הוא שיחק בסרטים, שיתף פעולה עם אלה פיצג'רלד, ובזכות השיר What A Wonderful World כבש את צמרות המצעדים גם כמבצע. ארמסטרונג הפך לאחד מהמוזיקאים המוכרים והמצליחים בעולם. המהפך שלו מילד תפרן עם חוצצרה חלודה המנגן ברחובות ניו-אורלינס לאייקון מוזיקלי בינלאומי - הושלם.

כשלוואי ארמסטרונג הקליט שיר ערש יהודי ובא לסיבוב הופעות בישראל אך גם כשעזב את ניו-אורלינס, הקשר בין ארמסטרונג ל"משפחה היהודית שלו" לא נותק. בכל פעם שביקר בניו אורלינס, ארמסטרונג נפגש עם המשפחה, ובני המשפחה הגיעו להופעות שלו בכל מקום שיכלו. הוא גם הקליט גרסה משלו ל-Russian Lullaby, כהומאז' למשפחה - אם כי הוא הקליט את הביצוע שזוהה עם אירווינג ברלין (ושנכתב רק בסוף שנות ה-20). ובשנת 1959, עם קשר למשפחה או בלי, הופיע ארמסטרונג בארץ.

לואי ארמסטרונג נולד באוגוסט 1901 בניו-אורלינס. אמו היתה אם יחידינית שנאלצה לעבוד מהבוקר ועד הערב כדי לפרנס אותו ואת אחותו. בגיל 7 הוא גויס לעבודה בעסק של משפחת קרנופסקי. העבודה הזו שינתה את מסלול חייו, וגרמה לו להפוך לבן בית בקרב המשפחה - וגם לפתח רגשות קרבה ואהבה לעם היהודי כולו.

העבודה אצל משפחת קרנופסקי לא היתה קלה, כפי שהעיד ארמסטרונג עצמו. "הקרנופסקים תמיד קמו לעבוד בחמש בבוקר, ואני הייתי שם יחד איתם", כתב שנים אחר כך. "הם נתנו לי הרגשה שיש לי עתיד".

התחושה הזו, שיכול להיות לו עתיד, לא היתה רק בגלל העבודה והמשכורת ששולמה לו. משפחת קרנופסקי הפכה עבורו להיות מעין משפחה מאמצת. כזו שנטעה בו את האהבה למוזיקה, ולא פחות חשוב: את האמונה שהוא יכול להיות מוזיקאי טוב.

הם גם עזרו לו לרכוש את כלי הנגינה הראשון שלו. יום אחד, כשהוא ומוריס קרנופסקי, אב המשפחה, נסעו באחד מרחובות הרובע הצרפתי של ניו אורלינס, צדה את עיניו של לואי קורנית [סוג של כלי נשיפה דמוי חצוצרה - ג'פ.] ישנה וחלודה. הקורנית עלתה 5 דולרים, סכום עתק עבור ילד עני בניו אורלינס של אותם הימים. עבור לואי, היה מדובר בחלום בלתי מושג. מוריס, שראה את הניצוץ בעיניים של לואי, החליט לעודד אותו לרכוש את הקורנית. הוא נתן לו מקדמה של שני דולר על חשבון שכרו, כדי לתת לו תמריץ לרכישת החצוצרה. במשך כמה שבועות לואי חסך חמישים סנט מדי שבוע, עד שהיה ביכולתו לרכוש את הקורנית. "הקורנית היתה שחורה ומטונפת, אבל בעיניי - יפהפה. מוריס ניקה אותה, שימן אותה וביקש שאנגן משהו. למרות שלא ידעתי לנגן, מוריס מחא לי כפיים כאילו זה היה הסולו הכי טוב ששמע בחייו", סיפר ארמסטרונג.

כשמכר את מרכולתו בעגלת הגרוטאות ארמסטרונג השתמש בקרן פח פשוטה לקרוא ללקוחות. יום אחד, הוא הוריד את הפייה של הקרן, סגר ופתח את הפתח שלה באצבעותיו - וגילה שכך הוא יכול להפיק ממנה מנגינות. ילדי השכונה היו נוהגים להתאסף סביבו, והוא ערך להם הופעות פרטיות. אמצעי התשלום עבור ההופעות של לואי היו בקבוקים ריקים שהביאו הילדים, ושאותם מכר אחר כך. לימים אמר על ההופעות המאולתרות האלו "הילדים בשכונה אהבו את זה, וגיליתי שאני יכול לנגן סוג כלשהו של מנגינה. מנגינה הרבה יותר מוצלחת ממה שהצלחתי בפעם הראשונה עם מוריס".

לא רק הנגינה של לואי הושפעה מקרנופסקי, אלא גם הדרך בה נהג לשיר בקולו העמוק. "בגיל 11 התחלתי להבין שזו היתה המשפחה היהודית שנטעה בי את האומץ לשיר מהלב. הם עודדו אותי לשיר ולהמשיך", כתב. בזכות התמיכה והעידוד שלהם, ארמסטרונג החל להאמין בסיכוי להיות מוזיקאי. "עוד כילד, האנשים שעבדתי אצלם באמת דאגו לעתיד שלי במוזיקה. הם ראו שיש לי מוזיקה בנשמה, ורצו שאהיה מישהו בחיים האלה, והמוזיקה הייתה הדרך לשם. הם העריכו כל מאמץ שלי", שיתף.

כשלוואי ארמסטרונג נשנש מצות

לא אחת לואי נשאר עם משפחת קרנופסקי גם לארוחת ערב. "הארוחה היהודית הראשונה שלי הייתה בגיל שבע. התאהבתי באוכל שלהם מאז ועד היום. בכל פעם שחזרנו מאוחר עם העגלה, הם היו אומרים: 'עבדת קשה איתנו אז אתה גם תאכל איתנו'. כי זה היה מאוחר מדי ללכת הביתה

ב-1970, שנה לפני שנפטר, אושפז ארמסטרונג בבית החולים מאונט סיני בניו-יורק, בית חולים יהודי בו טופל על ידי רופאים יהודים. שם גם החל לכתוב את ספר זכרונותיו. את הספר הקדיש לאמרנגו היהודי, ג'ו גלזר, עליו כתב שהיה "החבר הכי טוב שאי פעם היה לי". הפרק הראשון בספר נקרא:

Louis Armstrong + the Jewish Family in New Orleans, La, the Year of 1907
 בפרק מספר ארמסטרונג על הקשר שלו עם משפחת קרנופסקי, ילדותו בניו-אורלינס, מחשבותיו על העם היהודי, ועל ההבדלים, לדעתו, בין העם היהודי לקהילה השחורה בארצות הברית.

כי משפחת קרנופסקי היתה אמנם לבנה, אך בניו-אורלינס בתחילת המאה ה-20 זה לא הגן עליה מפני דעות קדומות ואנטישמיות. ארמסטרונג תיעד בספרו כיצד כבר בגיל צעיר הבין איך קבוצות אחרות של לבנים אחרים בשכונה בזו ליהודים. הוא תיעד גם איך לאט לאט הפנים שגם הקהילה שלו - הקהילה השחורה - נגועה באנטישמיות ודעות קדומות כלפי היהודים.

כל אלו, וההשוואה בין דרך ההתמודדות של הקהילה היהודית עם גזענות, אל מול הקהילה השחורה, פיתחו בארמסטרונג הערכה רבה ליהודים. "היתה לי הערכה רבה לעם היהודי, בייחוד בשל הדרך שלהם להתמודד עם רדיפות לאורך ההיסטוריה והאומץ והנחישות שלהם בהתמודדות עם כל כך הרבה מכשולים", ציין. ארמסטרונג אף הלך רחוק יותר, וציין שבעיניו אחד ההבדלים בין ההצלחה של הקהילה היהודית לקהילת השחורים קשורה ללכידות החברתית בשתי הקהילות. "השחורים אף פעם לא היו מאוחדים והם אף פעם לא יהיו. העם היהודי תמיד נשארים יחד ועל ידי כך נסללת הדרך שלהם להצלחה", טען.

ביולי 1971, חודש בלבד לפני שהיה אמור לחגוג את יום הולדתו ה-70, נפטר ארמסטרונג בניו יורק.

הלוויתו של לואי ארמסטרונג בניו-יורק, יולי 1971. צילום: עליזה אורבק, הספרייה הלאומית, ארכיון עליזה אורבק.
 במהלך חייו, בכל במה שעליה עמד ארמסטרונג - מניו אורלינס ועד פריז - נצנץ תליון של מגן דוד על צווארו. עבורו, זה לא היה סמל דתי או ציוני, אלא פשוט תזכורת לילד הקטן והעני שהיה בניו אורלינס, זה שקיבל ארוחה חמה והזדמנות - וניצל אותה כדי לשנות את עולם הג'אז לתמיד.

ארמסטרונג נוחת בארץ לקראת הופעתו, 1959. אוסף מיתר, האוסף הלאומי לתצלומים על שם משפחת פריצקר, הספרייה הלאומית.

כרטיס להופעה של לואי ארמסטרונג בהיכל התרבות בארץ ב-1959. קרדיט: ארכיון יד יערי.

ארמסטרונג לא נאשם בריגול, אך לא ייכנס ללבנון
 ניר-יורק, 18 (סטי"א) - על מחצצר הג'ז לואי ארמסטרונג (סאצ'מו), נאסר לבקר בלבנון. לאחר שנתן קונצרט בירושלים, מוסרת סוכ' נות הידיעות א.פ. מבירות. בשם ראש כוחות הבטחון הציבורי בלב-נון, תאופיס עבוד. עבוד הכתיש. כי יש סיבה אחרת לאיסור שהוטל על ארמסטרונג ל-בקר בלבנון. אם אסרו את כניסתו של ארמסטרונג ללבנון, יהיה לעונש לנו לא לבוא ללבנון שוב, אמר ג'ז בלאזר. האמרנג של אמן הג'אז הנר דע. משודע לו על הטלת האיסור

לואי ארמסטרונג היה "מלך הג'אז". צליל הצוצרתו נעים גם כיום. וימרתו אינה עריכה. לאוזן. היה זיקאור בתכנית. דני ברסלוגה נשאר בודד על הבמה והתנפל על כלי הנגישה להרעידים בריחמים שונים. לר' געיקט שקע בטיאניסימו ועלה בהדר' גה תוך דרודור'טרימולו לפורטיסימו עו. וו היתה אומנות יפה. על הבמה עלתה ולמה מידלטון. זכור לנו, שכל המפסיק משנתו ואומר "מה נאה אילן זה" מאבד עולמו. על אחת כמה וכמה, כשתכנית ב.היכל'התרבות נפסקת עליידי הופעתה של ולמה מ'ר ולטון... עוד יש לציין לשבח את הפסנתרן בילי קאיל. אימפדוביזאטור יפה ברית' מוס ובהארמוניות. קצת משועמם, אבל לא משעמם.

למרות שארמסטרונג היה אחד מכוכבי הג'אז הגדולים בעולם, לא כל המבקרים בארץ שיבחו את הופעותיו. המבקר של עיתון "דבר", למשל, טען ש"זימרתו אינה ערבה לאוזן". בעקבות הופעותיו בישראל, נאסרה כניסתו של ארמסטרונג ללבנון והמדינה אף הכריזה שלא תאפשר לו להופיע בתחומה. אמרנגו של ארמסטרונג וחברו הטוב, ג'ו גלזר, אף הוא יהודי, צוטט בעיתון "למרחב" באומרו ש"יהיה לעונג לנו לא לבוא ללבנון שוב" בתגובה להטלת החרם מצד לבנון.

אופנה של שימפנזים

שימפנזים בשמורה בזמביה נצפו מכניסים גבעולי עשב לאוזניים, וגם לישבן. להתנהגות הזו אין ככל הנראה ערך מעשי, והיא פשוט אופנה שהתפשטה בקבוצה

ב-2010 הבחינו חוקרים במקלט לשימפנזים צ'ימפונשי (Chimfunshi) בזמביה שאחת השימפנזות, בשם ג'ולי, מסתובבת כשגבעול עשב ארוך משתלשל מאוזנה. זה לא היה סתם לכלוך: החוקרים ראו אותה קוטפת עשב ומכניסה אותו בקפידה לאוזן. בתחילה הם חשבו שזו פשוט התנהגות מוזרה של שימפנזה אחת, אך במהרה החלו שימפנזים נוספים לחקות אותה, וענידת עשב באוזן הפכה לעניין אופנתי באותה קבוצת שימפנזים. אפילו כיום, אחת עשרה שנים לאחר פרסום המחקר על האופנה ולאחר שג'ולי עצמה כבר מתה, עדיין יש שימפנזים בקבוצה שממשיכים לשים עשב באוזניהם.

כעת מגיע החלק השני של הסיפור. במחקר שהתפרסם לאחרונה חושפים החוקרים שאופנה דומה מאוד הופיעה גם בקבוצה אחרת באותה שמורה. גם שם השימפנזים החלו לענוד עשב באוזן, ונראה שהאופנה החלה בפרט אחד והתפשטה ממנו לאחרים. אלא שהם לא הסתפקו בכך והמציאו וריאציה נוספת: עשב בישבן.

שימפנזים מכתיבי אופנה

בשמורת צ'ימפונשי חיים 147 שימפנזים בשמונה קבוצות. השימפנזים שמגיעים לשם הם לרוב קורבנות של סחר לא חוקי בבעלי חיים, ורובם צעירים. הם חיים במכלאות גדולות ביער, ומקבלים אספקה קבועה של מזון.

ההתנהגות שמתוארת במחקר החדש נצפתה בפעם הראשונה באוגוסט 2023. זכר בשם ג'ומה (Juma), ששייך לקבוצה אחרת מזו שתוארה במחקר מ-2014, נראה מכניס עשב לאוזנו. בתוך שבוע, ארבעה פרטים אחרים מהקבוצה שלו החלו לעשות זאת גם הם. בדצמבר של אותה שנה הצטרפו שלושה שימפנזים חדשים לקבוצה, ואחת מהם אימצה גם היא את המנהג של הכנסת עשב לאוזן.

כשבוע וחצי לאחר התצפית הראשונה, ראו החוקרים את ג'ומה מכניס עשב גם לישבנו. עוד באותו יום נצפה שימפנזה אחר עושה זאת, ועוד ארבעה הצטרפו מאוחר יותר. אף אחד מהשימפנזים בקבוצות האחרות שבשמורה לא נצפה מכניס עשב לישבן, וגם לא לאוזן - מלבד השימפנזים בקבוצה שבה המנהג נראה לראשונה, לפני כאחת עשרה שנים.

במחקר הקודם, מ-2014, החוקרים בדקו אילו שימפנזים היו הראשונים לאמץ את מנהג ענידת העשב, ומצאו שהיו אלו הפרטים הקרובים ביותר לג'ולי, שהמציאה את הטרנד: בנה הצעיר, ונקבה שבילתה זמן רב

באנגליה של אמצע המאה ה-16, הצווארים של בני המעמד העליון נעלמו. הם עדיין היו קיימים, כמובן, אבל אי אפשר היה לראות אותם: הם היו מכוסים, כולם כאחד, בצווארון קפלים (ruff) נוקשה, שרק הלך והתרחב ככל שהזמן עבר. הצווארים של אותם אצילים ואצילות אנגלים לא היו חלשים יותר משלנו, ולא נזקקו לעזרה כדי להחזיק את הראש זקוף. לא הייתה שום סיבה מעשית ללבוש צווארון מוגזם שכזה - להפך, הוא גרם לעתים קרובות לשפשופים והגביל את תנועת הראש. אנשים לבשו אותו פשוט משום שזו הייתה האופנה; משום שכולם עשו זאת; משום שהאנשים הנחשבים ביותר, ובראשם המלכה, לבשו צווארון כזה. זו רק דוגמה אחת לטרנד של אופנה: הצווארון המוגזם של המאה ה-16 לא שונה מהותית מכריות הכתפיים המוגזמות של המאה ה-20, או מתספורת ה"מאלט", עם שיער ארוך מאחורה וקצר מקדימה. כל אלו, לצד דוגמאות רבות נוספות, הם טרנדים שהתפשטו בחברה מסוימת, "הדביקו" רבים מחבריה, ולאחר זמן מה נעלמו.

למה זה קורה? בני אדם הם יצורים חקייניים מטבעם, ונוטים ללמוד אחד מהשני במהירות ובקלות. לצד למידה חברתית של דברים חשובים ומועילים, כמו איך לדבר, איך לנהוג במכונית, או איך להכין עוגת שמרים טעימה, אנחנו לומדים זה מזה גם דברים פחות חשובים. כמו ללבוש ג'ינס נמוך באופן לא הגיוני, או כובעים גדולים מדי.

ומתברר שאנחנו לא בעלי החיים היחידים שעושים זאת: גם אצל שימפנזים יש טרנדים אופנתיים, מוזרים לא פחות.

ב-2010 חוקרים שמו לב שענידת עשב הפכה לעניין אופנתי אצל קבוצת שימפנזות שימפנזה בשמורת צ'ימפונשי עם גבעול עשב משתלשל מאוזנה | צילום: Edwin van Leeuwen

דולפינים תועדו "הולכים על הזנב" בטבע, פעולה שאין לה ערך בטבע ולמדו מחברת להקה שהייתה בדולפינריום. הליכת זנב של דולפינים בשבי | צילום: Miklos Lissa / Shutterstock

אופנה של שייכות

בעלי חיים רבים לומדים זה מזה ואף מפתחים מסורות, התנהגויות שעוברות מדור לדור דרך למידה חברתית. לשימפנזים במיוחד יש מסורות רבות, שונות בין קבוצה לקבוצה, שכוללות שימוש מגוון בכלים. לרוב אלו התנהגויות מועילות, שעוזרות לפרטים, למשל, להשיג יותר מזון. שימפנזים משתמשים במקלות כדי לדגו טרמיטים ובאבנים כדי לפצח אגוזים, לדוגמה, ותוכי קקדו צהובי יציאת באוסטרליה למדו זה מזה איך לפתוח פחי אשפה ולאכול את שאריות המזון שבתוכם. יש גם מקרים שבהם התנהגות מתפשטת באוכלוסייה מבלי שיש לה ערך מעשי, אך הם נדירים הרבה יותר. דולפינים תועדו כשהם "הולכים על הזנב" בגוף זקוף, התנהגות שהם למדו כנראה מאחת מחברות הלהקה, ויש גם דיווחים על קטלנים (אורקות) ש"חובשים" דגי סלמון מתים על ראשם, אולי כפריט אופנתי. בשימפנזים התנהגות "אופנתית" שכזו כמעט שלא תועדה, מחוץ למחקרים בשמורת צ'ימפונשי.

ון לזמן סבור שהעובדה שהשימפנזים נמצאים במקלט, מקבלים מזון ובטוחים מטורפים, תרמה להתפתחות הטרנד האופנתי דווקא אצלם. יש להם יותר זמן פנוי מאשר בטבע, הסביר. "הם לא צריכים להיות ערניים כל הזמן והם מבלים פחות זמן בחיפוש אחר מזון."

בני אדם מאמצים לעתים קרובות את ההתנהגות והלבוש הנפוצים בקרב קבוצת החברים שלהם, כדרך להפגין שייכות. ון לזמן הציע שהשימפנזים עשויים לפעול ממניעים דומים. "זה יכול לשמש למטרה חברתית. על ידי העתקה של ההתנהגות של מישהו אחר, אתה מראה ששמת לב אליו, אולי אפילו שהוא מוצא חן בעיניך. זה יכול לחזק קשרים חברתיים וליצור תחושת שייכות, ממש כמו אצל בני האדם."

בחברתה. הם הסיקו מכך שהשימפנזים הללו ראו מה גולי עשתה וחיקו אותה. גם הפעם, ניתוח סטטיסטי של הנתונים ושל הקרבה בין הפרטים השונים הראה שהשימפנזים, כמעט בוודאות, למדו את ההתנהגות החדשה זה מזה.

החוקרים תהו אם ייתכן שלהתנהגות הזו כן יש משמעות מעשית - אולי הם מכניסים עשבים ומקלות למקומות שמגרדים להם. אבל השימפנזים לא גירדו באזורים האלו והם לא נראו אדומים או מגורים. נראה שזוהי באמת פשוט אופנה, התנהגות ללא תועלת משל עצמה.

זאת האופנה ארתור, כולם חייבים את זה עכשיו. השימפנזה ול (Val) מדגמן נבעול עשב באוזן | צילום: Jake Brooker/Chimfunshi Wildlife Orphanage Trust

שימפנזה אחרי בן אדם

איך התפתחו שתי התנהגויות כה דומות בשתי קבוצות שונות באותה שמורה בזמביה, שלא נפגשו זו עם זו, אך לא באף קבוצה אחרת באותה שמורה - ועד כמה שידוע לנו, גם לא באף קבוצת שימפנזים אחרת? ההסבר טמון, כנראה, בבני האדם שטיפלו בקבוצות אלו.

"לשתי הקבוצות של השימפנזים ששמו עשב באוזן היו את אותם מטפלים", אמר אדווין ון לוון (van Leeuwen), שהוביל את שני המחקרים, בהודעה לעיתונות. המטפלים האלו דיווחו שהם לפעמים הכניסו גבעול עשב או פרפור לאוזניים כדי לנקות אותן. מטפלים בקבוצות האחרות אמרו שהם לא עושים את זה."

השימפנזים, כך נראה, חיקו קודם את בני האדם - אם כי הם עשו זאת מבלי להבין את המטרה של הכנסת העשבים לאוזן. רק לאחר מכן המנהג הפך לטרנד אופנתי בקרב קבוצת השימפנזים עצמה. לבסוף, הוסיף ון לוון, "אחת הקבוצות גילתה שאפשר לתקוע את גבעולי העשב גם במקום אחר."

SO-ART

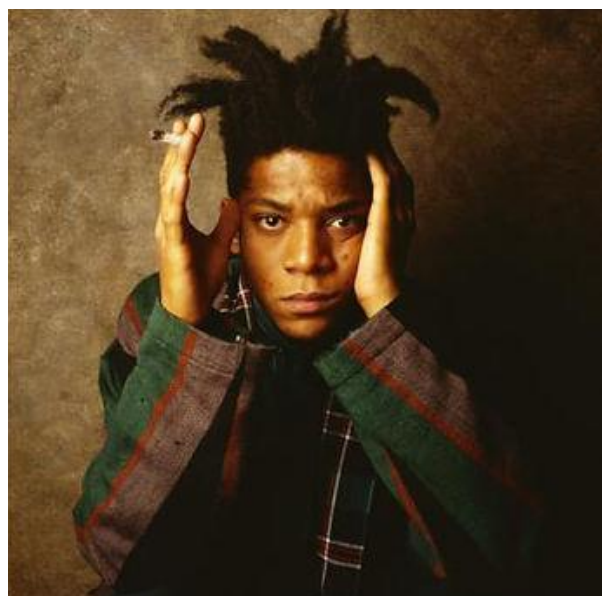
בסקיאט כמקרה מבחן

אלא שורות של שירה צעירה ובוועטת שיצרה עניין בסביבה. בתחילת שנות ה־80, בסקיאט עבר מציור על קירות לציור על בד, תוך שילוב טכניקות של ציור אקספרסיבי, טקסטים, סמלים ודימויים מעולם ההיסטוריה, המוזיקה והפוליטיקה.

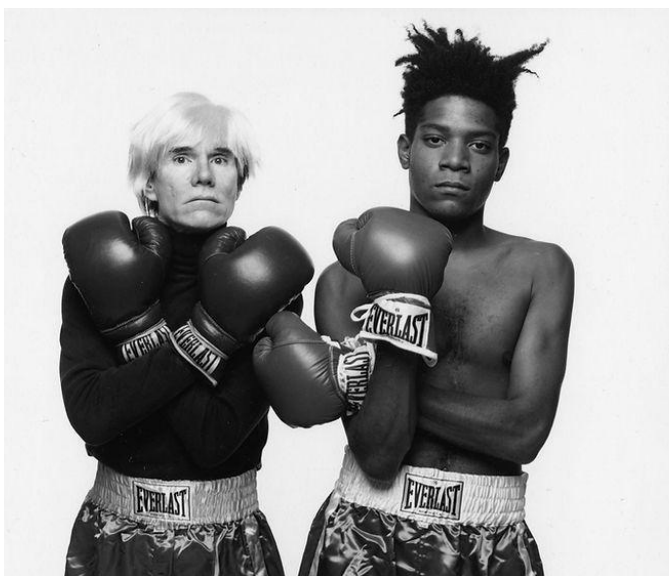
הפריצה הגדולה הניעה ב־1981 עם השתתפותו בתערוכה "New York/New Wave" בגלריית PS1. שנה לאחר מכן כבר הציג בתערוכות יחיד וזכה להכרה גלובלית. יצירותיו, מלאות אנרגיה גולמית ומסרים חברתיים חדים, התייחסו לנושאים כמו גזענות, זהות שחורה, עבדות, ומאבק מעמדי. עד היום היצירות שלו מאתה שנה, 1982, נחשבות לנחשקות (והיקרות) ביותר, כיוון שהיתה בהן מידה רבה של אותנטיות וחירות הבעה.

בסקיאט פיתח קשר אישי ומקצועי עם אנדי וורהול, והשניים יצרו סדרת עבודות משותפות בין 1983 ל־1985. למרות הביקורות המעורבות, החברות עם וורהול העניקה לו מעמד ככוכב עולה בשוק האמנות. כתבתי על החברות המוזרה הזו (ששניהם הרוויחו ממנה) בפוסט שהוקדש לחברויות בין אמנים.

אם תעשו חיפוש בבלוג תראו שהשם ז'אן מישל בסקיאט צץ לא מעט פעמים. זה גרם לי לחשוב למה דווקא הוא. אחרי הפוסט האחרון, שסקר את אוספי האמנות של כוכבי המוזיקה והקולנוע, בו הסתבר לי שכל כוכב שמכבד את עצמו מחזיק בסקיאט, החלטתי לחקור יותר לעומק את הסוגייה הזו.

Jean-Michel Basquiat

Andy Warhol and Jean Michel Basquiat – Saint Laurent Everlast by RUNWAY MAGAZINE – Photo (C) MICHAEL HALSBAND

מי היה בסקיאט?

ז'אן-מישל בסקיאט (Jean-Michel Basquiat) נולד ב־22 בדצמבר 1960 בברוקלין, ניו יורק, לאב מהאיטי ואמא ממוצא פורטורי ריקני. ילדותו הייתה רבת־תרבותית, והוא דיבר אנגלית, ספרדית וצרפתית. מגיל צעיר גילה כישרון בציור, ושני הוריו טיפחו את הכישרון הזה בצורות שונות, אולם הם נפרדו. ז'אן מישל הצעיר עזב את בית הספר בגיל 17 והחל לפעול בסצנת האמנות התוססת של מנהטן התחתית בסוף שנות השבעים.

בתחילת דרכו פעל כאמן גרפיטי תחת הכינוי SAMO (Same Old Shit), יחד עם חברו אל דיאז. הכתובות הקריפטיות והביקורתיות שלהם על קירות סוהו העלו את שמו בתקשורת. אלה לא היו סתם ראשי תיבות מעוטרים (tagging) או ציורים גרפיים,

ניתן לייחס זאת למספר סיבות:

המעמד התרבותי עוד בחייו

פריצה מהירה - בתוך שנים מועטות הוא הפך מאמן גרפיטי אנונימי ברחובות ניו יורק לכוכב של סצנת האמנות העכשווית שגלריסטים מחזרים אחריו ואספנים משחרים לפתחו, עד כדי כך שהיתה רשימת המתנה לעבודות שלו ויש סיפורים שהגלריסטית שלו נעלה אותו במרתף על מנת שיצייר ולא יוסח על ידי דברים אחרים.

קשר עם שמות גדולים - אחרי ש"התחיל" עם אנדי וורהול בארוחת צהריים במסעדה שהתפרץ אליה, בסקיאט החל לשתף פעולה איתו ועם אמנים נוספים בסביבה כמו קית' הרינג, ואף יצא עם מדונה בתחילת דרכה, כל אלה הקנו לו נראות והשפעה.

שפה אמנותית ייחודית - כל זה טוב ויפה אבל לא שווה הרבה אם לא עומדת מאחוריו אמנות טובה. במקרה של בסקיאט הוא הציע רוח חדשה ורעננה: שילוב בין גרפיטי, דימויים אפרו-קריביים, היסטוריה, טקסטים ורישום נאיבי-אינטואיטיבי. היצירות שלו בועטות, אנרגטיות ומיידיות, אך גם עמוסות פרנסים אינטלקטואליים - שילוב שמדבר גם לקהל רחב וגם לאספנים מלומדים. השוק אהב את ה"אמתיות" והכוח החזותי.

מותו המוקדם

מיתוס האמן הצעיר - המוות המוקדם וטראגי, על רקע התמכרות ומאבקים אישיים, ככל הנראה כיוון שלא הצליח להתמודד היטב עם השינויים הדרמטיים והציפיות שהביאה איתה ההצלחה, יצר תחושה של "כוכב שנכבה מוקדם מדי", תחושת החמצה שהגבירה את העניין ביצירתו.

היצע מוגבל - מן הסתם מותו של בסקיאט סגר את הברז היצירתי. מספר היצירות מוגבל לנצח, מה שיוצר מחסור טבעי (supply scarcity) בשוק האמנות. ובאותה נשימה אפשר גם לומר שהוא יצר מספיק עבודות בחייו על מנת שיווצר להן שוק אמיתי. כלומר יש כאן איזון עדין.

Jean-Michel-Basquiat, Untitled (Skull), 1981

בסוף שנות ה־80 היה אחד האמנים הצעירים המבוקשים ביותר בעולם, כאשר ציוריו נמכרו בעשרות אלפי דולרים - סכום מרשים באותה תקופה. עם ההצלחה הגיעה גם התמודדות עם לחצים עצומים, חשיפה תקשורתית מוגברת, והתמכרות לסמים. לאחר מותו של וורהול ב־1987, בסקיאט נכנס לתקופה קשה. ב־12 באוגוסט 1988, בגיל 27 בלבד, מת ממנת יתר של הרואין. הוא הצטרף למועדון 27 המפוקפק של כוכבים פורצי דרך שהופיעו כמו כוכבי שביט בשמי התרבות, חיו באופן הרסני ומצאו את מותם בגיל הצעיר כל כך: ג'ים מוריסון, ג'ימי הנדריקס, איימי וויינהאוס ועוד.

אם אתם רוצים להכיר יותר את דמותו וקורותיו של בסקיאט אני ממליצה מאוד על שני סרטים: האחד הוא דוקומנטרי The Radiant Child שכולל ריאיונות עם האמן והשני הוא עלילתי, BASQIAT, שנוצר על ידי ג'וליאן שנאבל, בעצמו צייר טוב שהיה גם חבר ומעריץ של בסקיאט. בנוס: דייוויד בואי מופיע בתפקיד אנדי וורהול.

פוסט מורטום - מה קורה אחרי שהאמן מת?

זו שאלה לא פשוטה, שפעמים רבות המשפחה של האמן או מנהלי העיזבון נאלצים להתמודד איתה. הקדשתי לכך את הפוסט האמן מת, הסטודיו חי. במקרה של בסקיאט, שהיה מטאור בחייו, חלה נסיקה דרמטית עוד יותר בקריירה שלו דווקא אחרי מותו. מדוע?

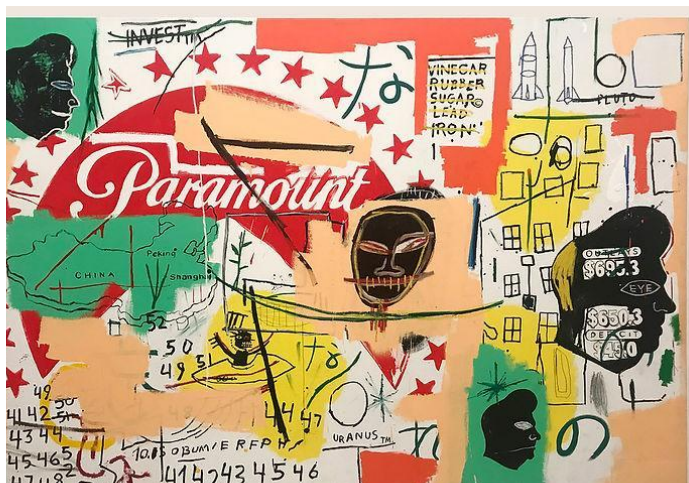

Jean-Michel Basquiat, Boy and Dog in a Johnnypump, 1982

בסקיאת כמקרה מבחן

המשך מעמ' קודם <<

ההכרה בערכו ההיסטורי. אלה בתורן גם חיזקו את הערך הנתפס בקרב אספנים ותדלקו את מחירי השוק של בסקיאת.

Jean-Michel Basquiat & Andy Warhol, Paramount, 1984. Acrylic paint on canvas

איך עשו את זה?

הניהול של עיזבון ז'אן מישל בסקיאת אחרי מותו ב־1988 היה מרכיב קריטי בהפיכת שמו למותג בינלאומי, ובשימור והרחבת הנראות שלו בשוק האמנות ובמוזיאונים. ז'ראר וידאלינה בסקיאת (Gerard Basquiat), אביו של בסקיאת, היה המוציא לפועל הרשמי של העיזבון. הוא ניהל בקפידה את ההשאלות למוזיאונים ואת ההסכמים עם גלריות, שמר על שליטה הדוקה באותנטיות היצירות והסכים להשאלות רק לתערוכות עם רמה אוצרותית גבוהה ושיתף פעולה עם בתי מכירות גדולים כדי להציב רף גבוה למחירים. אחרי מותו ב־2013, ניהול העיזבון עבר לשתי אחיותיו של בסקיאת ג'נין וליאזן. מעניין לציין שהיחסים בין ז'אן מישל לאביו ואחיותיו היו מאוד מורכבים במהלך חייו הקצרים. יחד עם זאת, הם עשו את כל הצעדים הנכונים על מנת לשמר את המורשת שלו ולהשיא את התשואה של יצירותיו (כמובן שהם היו נהנים עיקריים מכך):

קידום מוזיאוני

כבר בשנות ה־90, העיזבון עבד עם מוסדות כמו Whitney Museum ו־Brooklyn Museum להפקת רטרוספקטיבות. האחיות הפיקו את התערוכה האימרסיבית Jean-Michel

שינויים בשוק האמנות אחרי מותו

עלייה בביקוש לאמנות עכשווית אמריקאית משנות ה־80 - מסיבות גיאופוליטיות וכלכליות חלה עלייה משמעותית בביקוש לאמנות אמריקאית עכשווית החל משנות ה־90 והדבר בא לידי ביטוי במחירים.

כניסת אספנים גלובליים - הפריסה הרחבה של העושר החל מסוף המאה ה-20, במיוחד באסיה, המזרח התיכון ורוסיה, והדומיננטיות של התרבות המערבית-אמריקאית, הביאו לכך שהאספנים החדשים חיפשו "סמלי סטטוס" של אמנות מודרנית. בסקיאת הוא אחד מהם. מיצוב מחדש של האמנות השחורה - בעשור האחרון אנחנו עדים ל"תיקון" משמעותי בשדה האמנות, כאשר מושם דגש רב יותר על ייצוג של אמנים שחורים. בסקיאת הפך לדמות אייקונית של ייצוג אפרו-אמריקאי בעולם האמנות, עם משמעות פוליטית ותרבותית. מכירות שיא במכירות פומביות - אם בשנות ה-90 מחירי היצירות של בסקיאת נעו בטווח 100-300 אלף דולר, הרי שבתחילת שנות ה-2000 כבר נמכרה יצירה שלו במיליון דולר במכירה פומבית. ב-2012 היצירה Untitled נמכרת תמורת 26.4 מיליון דולר ומסמנת רף חדש. השיא נקבע במכירה של יצירה אחרת בעלת אותו שם ב-2017 שנמכרה ב־110.5 מיליון דולר ב־Sotheby's למיליארדר יפני בשם יאסוקי מאיזאווה - שיא לאמן אמריקאי בכל הזמנים. כל שיא חדש דחף את הערך למעלה, יצר כותרות והגביר את הביקוש. כיוון שכמעט לא נראו ירידות במחירים של בסקיאת, הוא נחשב היום בין אספנים סוג של "מניה בטוחה", ולכן נראה שכמעט כל האספנים הגדולים מחזיקים יצירה שלו. כמובן שנכנס פה גם אפקט העדר שגורם לכולם לרכוש את מה שיש לכולם. היום יצירות גדולות שלו מתחילות ב-50 מיליון דולר ויצירות קטנות, כולל רישומים על נייר, נמכרות סביב מיליון דולר.

המיתולוגיה סביב האישיות והסיפור

אייקון - בסקיאת הפך לאייקון תרבותי מוכר גם מחוץ לעולם האמנות (הכתר, הפנים המופשטות, הטקסטים החדים). עבור האספנים, החזקה בבסקיאת היא הצהרה: "אני לא רק אוסף - אני חלק מהשיחה התרבותית". כמו שוורהול מסמל את הפופ-ארט ופיקאסו את המודרניזם, בסקיאת מסמל את המפץ של האמנות האורבנית-עכשווית, ולכן הפך כל כך פופולרי. בסקיאת נהפך לאייקון תרבותי, לא רק אמן - מופיע על בגדים, מוזכר בשירים, ומוצג כדמות חתרנית אך גאונית.

דמות לחיקוי - הדימוי שלו כצעיר שחור שהצליח לחדור לעולם האמנות הלבן-אליטיסטי הפך אותו לדמות השראה, מה שמרחיב את קהלי העניין.

הכרה רטרוספקטיבית - תערוכות גדולות במוזיאונים אחרי מותו

החנות החברתית של עמותת אנוש

בואו נתחיל את השנה קצת אחרת.

כל המוצרים מיוצרים בעבודת יד ונארזים על ידי אנשים המתמודדים עם מגבלה נפשית במרכזי התעסוקה של אנוש, והרווח מהמכירה מועבר אליהם.

כשאתם קונים באנושופ, אתם עוזרים להם לחיות חיים עצמאיים ומלאי משמעות.

לזה אנחנו קוראים 100% קנייה חברתית.

אנושופ
enoshop.co.il

Basquiat: King Pleasure (2022-2023), שהוצגה בניו יורק ובלוס אנג'לס, וכללה מאות יצירות ומזכרות שלא נראו קודם. שיתופי פעולה עם Fondation Louis Vuitton, Barbican בלונדון, ו־Guggenheim Bilbao חיזקו את המעמד המוזיאלי הגלובלי שלו.

קידום מסחרי ושיווקי

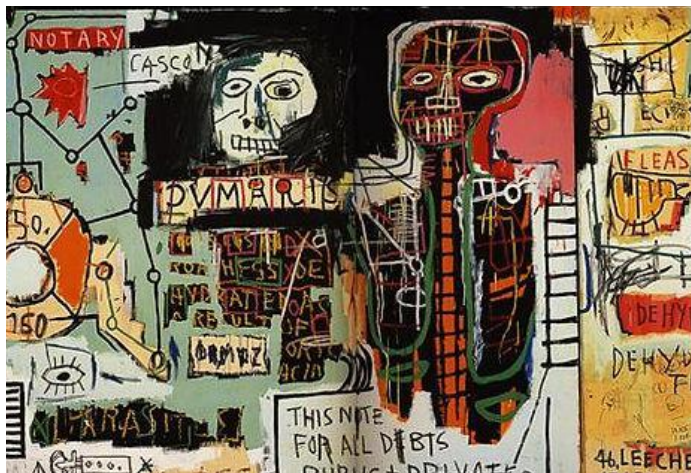
העיזבון אישר שיתופי פעולה עם מותגים כמו, Uniqlo, Coach, Supreme, ו־Louis Vuitton, מה שהפך את דימוי הכתר והדמויות של בסקיאט לאיקוניים מחוץ לעולם האמנות. שימוש בהדפסים במהדורות מוגבלות חיזק את ההכרה הציבורית והוסיף לביקוש לאורגינלים.

פיקוח על שוק האמנות

העיזבון שמר על רישום קפדני של כל היצירות הידועות (Catalogue Raisonné חלקי), כדי למנוע זיופים ולחזק את הביטחון של קונים ואוספים. קביעת מדיניות השאלות קפדנית - רק מוזיאונים מובילים או גלריות בעלות מוניטין קיבלו גישה ליצירות. שיתופי פעולה עם בתי מכירות כמו Christie's ו־Sotheby's להצבת שיאי מחירים.

כל הכוכבים הסתדרו יחד

השילוב בין יצירה חזקה וייחודית, סיפור חיים דרמטי, מוות מוקדם, שוק אמנות רעב לאייקונים חדשים, ותהליכים תרבותיים רחבים - הפך את בסקיאט מ"אמן מצליח" ל"איקון נצחי" שמחיריו רק עולים. המשפחה, בהובלת האב ואז האחיות, פעלה בחוכמה בשני צירים במקביל - בקרת איכות קפדנית בשוק האמנות והרחבת הנראות המוזיאלית והמסחרית - מה שגרם לבסקיאט להפוך מאמן נישה בשנות ה־80 לאחד השמות היקרים והאייקוניים ביותר בעולם האמנות. בעיניי זהו מקרה מבחן Case Study שראוי ללמוד אותו גם בבתי הספר לעסקים.

(Jean-Michel Basquiat, Notary, (1983

מגזין הבנקאות הפרטית

גישה ישירה למוצרים ולשירותים

מגזין הבנקאות הפרטית מופק משנת 2011 עבור לקוחות הבנקאות הפרטית של כל הבנקים

לקבלת המגזין למשך שנה ללא תשלום וללא התחייבות ללקוחות הבנקאות הפרטית:

www.bankautpratit.co.il